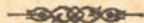

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

SZERKESZTIK és KIADJÁK

PÉTERFI DÉNES és KOVÁCS JÁNOS.

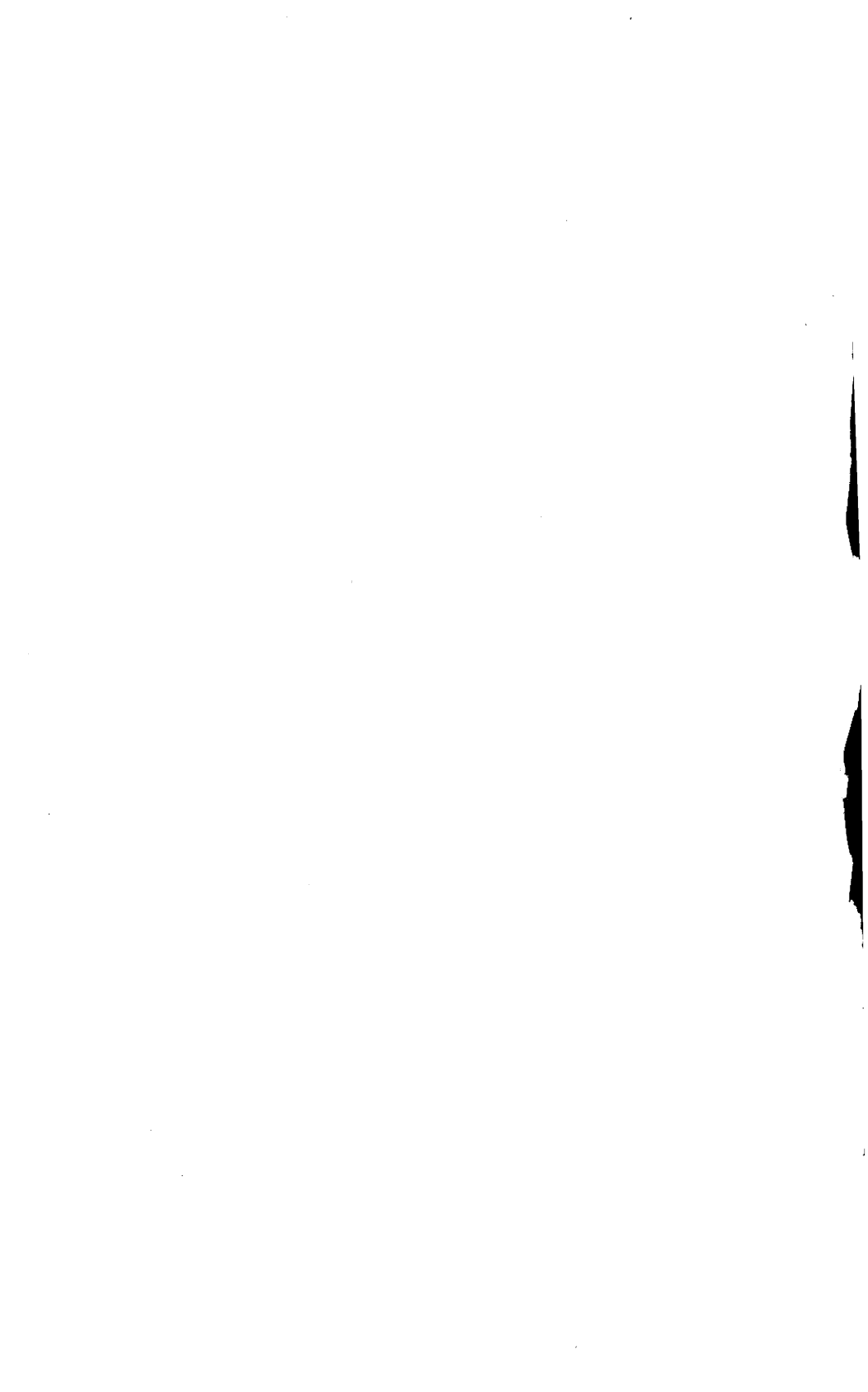
XIII. KÖTET.

KOLOZSVÁRT.

NYOMATOTT K. PAPP MIKLÓSNÁL

1878.

T A R T A L O M:

I. Egyházi dolgozatok:

	Lap.
Intés az egyetértésre. Egyh. beszéd. Mózes Andrástól	259.
Ima. Simén D. emlékére. Derzsi Józseftől	287.
Beszéd " " " Nagy Lajostól	290.
Az év utolsó estéjén. Ima. Derzsi Józseftől.	379.

II. Hittan-bölcselemiek:

A visszatérés némely reményteljes jelei. Brooke Herfordtól. Ford. Péterfi Dénes	203.
Müller Miksa a vallás eredete s fejlődéseiről. Gróf Kuun Gé- zától	219.
Teremtés és fejlés. Dr. Brassai Sámuelettől	331.

III. Nevelés és oktatásügyiek:

Az iskolai takarékpénztárak. Kőváry Lászlótól	105.
A közoktatás állapotáról. Bny.	117.
Az orosz és olasz népiskolázás köréből. Felméri L. tól	182.
Iskolai értesítő:	
1. A kolozsvári főtanodáról. Kovács Jánostól	226.
2. A tordai középtanodáról. Pálffy Károlytól	234.
3. A székely kereszturi középtanodáról. Sándor Já- n. ostól	239.
A vallástanítás kérdéséhez. Turcsányi Gyula	298.
A téli vizsga középtanodáinknál. I. Sándor Jánostól	304.
" " " II. Kovács Antaltól	307.

IV. Életiratok, történelmi, statistikai adatok:

Servét Mihály jellemrajza. Tollin H. Charakterbild M. Servet's czimű művéből. Ford. Simén Domokos	1.
Kriza János unitárius püspök életirata. Jakab Elektől	65.

Hálaünnepély a jöltevők emlékére az unitáriusok kolozsvári főiskolájában május 30-án 1878:

I. Megnyitó beszéd. Kovács Jánostól	129.
II. Emlékbeszéd Vaska Bélától	130.
III. P. Horváth Ferencz életrajza és alapítvány. Benczédi Gergelytől	136.
IV. Költemény a jöltevők emlékére Gálfi L. tól	177.
V. Bezáró Beszéd. Kovács Jánostól	179.
Az unitárius egyház polyglottismusa, mint irodalmi eszköz. Dr. Meltzl Hugótól	192.
A brit és külföldi unitárius társulat ez évi nagy gyűlése. P. Szerződés a tordai iskolára nézve	244.
Az unitáriusok főtanácsai gyűlése	246.
Simén Domokos emlékére. Péterfi Dénestől	266.
Egyháztörténelmi Adatok: XXXVI. Egyházunk és gymnasiu- maink mult százbeli történetéhez. Közli Benczédi Gergely	284.
XXXVII. Báthori Zsigmond parancsa a szebeni polgár- terhez és királybiróhoz. Közli Szabó Károly	294.
XXXVIII. A kis-solymosi, böződi és más unitárius templomok elvétele. Közli Benczédi Gergely.	361.
Az unitárius és más keresztény egyházak nemzeti conferen- tiája Amerikában, 1878. Kovács Jánostól	362.
Gyulai Zsófia. Életrajzi vázlat. Májai Istvántól	311.
	369.

V. Egyházi élet:

Egyházközönségünk vagyoni viszonyainak ismertetése. Bedő Alberttől	35.
Egyházközönségeink pénzvagonának kezeléséről s indítvány e tárgyban. Kelemen Alberttől	38.
Még egy néhány szó ekkleziáink tőkepenzei kezeléséhez. Lófi Árontól	46.
Egyházi élet — a.	49.
Püspöki vizsgálat. i. l.	196.
Levelezés. Budapestről. M.	317.
„ Londonból. Boros György	382.

VI. Könyvismertetések:

Angeló De Gubernatis legújabb munkájáról. Gróf Kuun Géza	351.
Egy kitünő angol vallásos énekgyűjteményről. Hegedüs István	355.
Irodalmi értesítő	122. 318. 383.

VII. Aranykönyv.

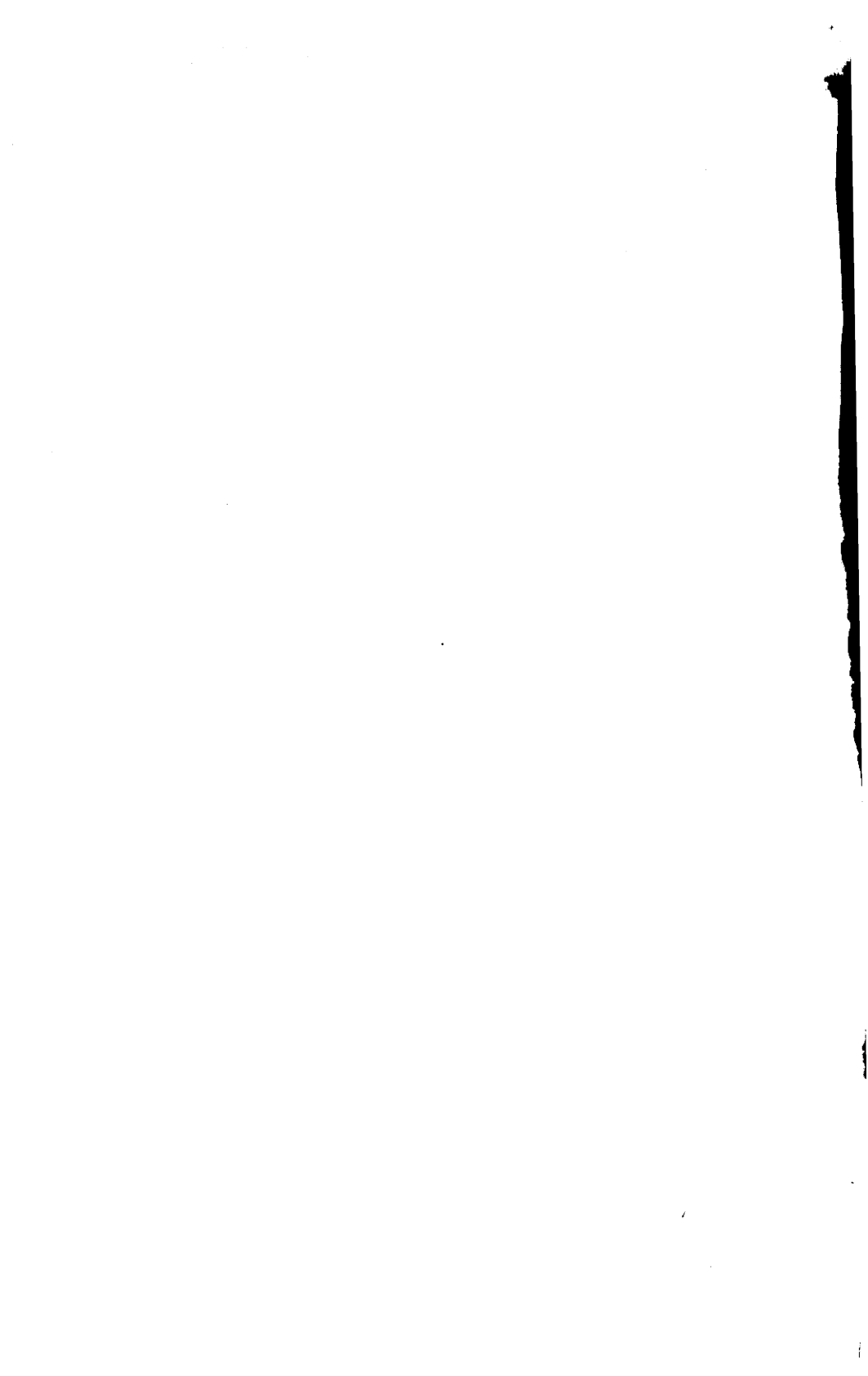
Dávid F. alapítvány. 61. 126. 200. 257. 395.

A székely-kereszturi unitárius népiskola építésére történt adakozások	63.
Marosi Gergely siremlékére tett adakozások	128.
Kriza képére tett adakozások	202.
Firtos-váralyai ekklezsiai adakozások	258.

VIII. Vegyesek :

Gyászhir. Káli Nagy Elek. 55. Kriza J. emlékezete. Ifj. Fretwell János. 56. Raffaj Károly. Iskolai ünnepély. Tanügyi értekezletek. Paedagogiai társaság. Dr. Ballagi Mór. Newton Izsák. 58. Rendkívüli elbandalodás. Necrolog. 59. A szerkesztőség postája 60. Legfelsőbb kitüntetés. 123. Szent István király napjának megünneplése. 124. Egyházi szónoklattan. A székely-udvarhelyi jótékony nőegyesület első évkönyve. Az új pápa. Jelen füzet. 125. Egyh. főtanácsunk. Az erdélyi ev. ref. egyh. kerület. Jótékonyosság. 198. Szent István király napjának megünneplése. A vasnap megülvése és az angol trónörökös. Bunyitay Vincze czáfolata a nagyváradi káptalan tagjainak meggyilkoltatására nézve 1566-ban. Egyetemi szigorlatok. Pályázati hirdetmény. Necrolog. 199. Egyh. főtanácsunk. 250. A magyarországi néptanítók III. egyetemes gyűlése 252. Kolozsvár sz. kir. városa 253. A tiszántúli ref. középiskolai tanáregylet. A magyarországi prot. püspökök Báró Baldácsy A. 254. Horváth Mihály. Nemzeti könyvtár. Papi beköszöntő ünnepély. A brassói belés bolonya külvárosi m. kir. állami elemi népiskolák III. értesítője. Városunk felsőbb kereskedelmi iskolája 255. Franklin Beniam Híszek egy-Istene. Kelemen Benó jubileuma. Irodalmi újdonság. 256. Simén D. temetése. Angol és amerikai hitrokonink részvéte 320. Ifj. Fretwell János 321. Vallási vitatkozás 322. Vallási türelem. A biblia a párizsi világkiállításon. Stanley mint missionarius 323. Elmélet és gyakorlat. Rath Gellért Kelemen Benó jubileuma 324. Dr. Ballagi Mór. Szilágyi Sándor. Várfalvi Nagy János. A német prot. egylet 325. Az ág. egyetemes közgyűlés. Az országos közép-tanodai tanáregylet közlönye 326. A kolozsmegyei tanító testület 327. Necrolog. 329. Szerkesztői nyilatkozat. 330. Jövő évi zsinatunk. 386. Keim Tivadar. Lewes Gy. Henrik. 387. A népiskolázás köréből. 388. Tordán az állami polgári iskolák ünnepélyes megnyitása. Bonni egyetem. tanár. Rath G. Protestans egyetem. 390. Mikó L. Unitárius Egyház jogtana. A magyar prot. egyházi és iskolai Figyelmező. Átalános tanügyi közlöny. Nagy Tamás. A pápa lapja. 391. Szabó Károly. Unitárius nőpap Australiában. A Baldácsy alapítvány, 392. Simén D. könyvtáráról. Szent Bertalan éj napjainkban. A föld népessége. Keresztények Japánban. Egy gazemberrel kevesebb. Necrolog. Boldog új évet.

Helyreigazítás. P. Horváth F. I. vagy II. ?

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XIII-ik évf.

Január, Február. 1878.

1-ső füzet.

SERVÉT MIHÁLY JELLEM-RAJZA.

Tollin Henrik „Charakterbild M. Servet's“
ezimű művéből.

S I M É N P O M O K O S .

A genfi tó felett hirtelen barátságtalan láng lobog fel, a melyet annak mélyen kék habjai viszzatükröznek. Nem a Vesuv az, a mi a savoyai Nápoly éjjelét megvilágítja. A türelmetlenség fákllyája gyult meg Champel piacán. Ezernyi ezer protestáns ember veszen körül egy máglyát. A máglya tetején egy tuskón, oszlophoz kötve nagy, izmos férfi ül. Bútól halvány homlokát kén-koszoru övezi. Vállai szélesek, zömökök. Tojásdad hoszszu arcán, a melyet erélyre mutató orr, sötét merengő szemek és körszakáll szabnak meg, bús komolyság ömlik el. Két könyve vékonyához van kötve. E férfi a negyvenkét éves, spanyol Servet-y-Reves Mihály. Ma reggel még a hatalmas férfi bocsánatot kért Kálvintól, az ő legnagyobb ellenségétől¹⁾. Ez ama sötét börtönben történt, a hová őt Kálvin taszította, a hol a szokott nedves, hideg levegő vakulással fenyegette, s a féreg ruháit özszerágtá²⁾. Kálvin egészen viszzahuzódott tőle. Servét aztán a maga ítéletét a tanácsház előtt hallgatta végig. A mit ő tett, felelé Servét, azt azért tette, hogy az által Istennek tiszteletét előmozdítsa. Ő kész a halálra. Csak azt a kegyet kéri, hogy kard által végeztessék ki. A tanács kérelhetetlen maradt. Servét még egyszer hittel erősítette ártatlanságát, s hangosan imádkozott Istenhez, hogy vádlóinak bocsásson meg. Servét dél tájban érkezett meg a vesztőhelyre. Ott arcra borult, s ismét imádkozott, hoszszasan, forrón. Ekkor arra kérte a körül-

¹⁾ Midőn Servét halála előtt két órával Kálvint a börtönbe magához kérette, kezeit megfogta, s bocsánatot kért tőle, ha valaha megbántotta. Kálvin erre szokott szigorúságával és szemrehányással felelt. (Def. Orth. Fid. p. 7.). — Ford.

²⁾ Kálvinra különös világot vet az, hogy Servétnek minden pénzét és értékes holmiját lefoglalván, róla egyáltalában nem gondoskodott, őt a legnagyobb nyomornak, elbeszélhetetlen piszoknak tette ki. — Ford.

állókat, hogy imádkozzanak érette Istennek. Most a máglya meggyúl, s a láng felcsap körülötte. Misericordias, Misericordias, irgalom, irgalom! kiálta ő a lángok közül, spanyol kiéjtéssei, de oly áthatólag, hogy az egész nép öszszerezzen, s ijedtében elhalványodik. Ámde a fa nyers volt, nem akart égni. Mint ha a fa is, a tűz is szégyenlette volna ilyen gaztettnek szolgálni. De a szánakozó lelkek száraz, égő nyalábokat dobnak a spanyol testére. Így állott ő a füst és kín közepette egy fél óráig. Ekkor újra felkiáltott: Jézus, az örök Isten fia, könyörülj rajtam! Erre csak hamar porrá égett, ő is, a könyve is. (1553. október 27-én). Porból vétetett és ismét porrá lett. Pedig mennyi epedés, kutatás, törekvés; mennyi szeretet, hűség, férfi-bátorság a születés és halál közt. És most csupa hamu! ¹⁾)

¹⁾ E helyen nem tartok feleslegesnek egy néhány vonást közölni a két hatalmas ellenfél életéből. Servét is Kálvin is 1509-ben született. Servét Spanyolhonban Villanovában, Kálvin Frankhonban Noyonban. Atyjok mind a kettőt egyházi pályára szánta. Servét a dominikánus rendbe lépett, s mint ilyen az V. Károly császár gyontató atyja Quintana apródja lett és őt e minőségben Bolognába kísérte a császárnak VII. Kelemen pápa általi megkoronáztatására, a hol a szertartások pogányos voltán megbotránkozott. Kálvin szintén papi pályára lépett. De a Schweizban és Némethonban megindult reformáció mindketőnek figyelmét másfelé irányozta. Eleinte mind a kettő a jogi pályára ment. Később Servét az orvosi tudományokra adta magát. Kálvin a jogi téren maradt. E mellett tanulmányaitól fennmaradt üres idejét mindkettő a szent irás tanulmányozására szentelte. S minél mélyebben behatoltak a szent könyvbe, annál inkább érezték reformátori hivatásukat. Csakhogy nézeteiket eleinte titkolniok kellett. Kálvin, mint theologus, élesebb, logikusabb volt. Servét ellenben mélyebben bé tudott tekinteni a szent írásba és az emberi természetbe. A bölcsészetben Kálvin Aristotelest követte, s mint ilyen rideg volt. Servét ellenben a Plátó hive volt, teli nemes aspirációval, általános rokonszenvvel, eleven és gazdag képzelődéssel. Végre Kálvin genfi pappá lett, Servét pedig munkának szentelte egész életét. Már 21 éves korában kiadta Straszburgban „De trinitatis erroribus libri VII.“, a következő évben (1532) pedig „Dialogorum de trinitate libri II. c. művét. Nevét mind a kettőre kitette. E műveivel magára haragította a reformátorokat. Elleneinek iránta tanusított ellenszenv felébresztette őt abból az édes álomból, hogy ő az egyház javítását eszközölheti. Ez okból otthagya Némethont, s Villanovanus név alatt Frankhonba ment. Itt Lyonsban kiadta 1535-ben a Ptolemaeus földíratát. Innen Viennebe ment, s a Santes Pagninus latin bibliáját adta ki Lyonsban 1542-ben.

Ez idő tájban Servétus egy új munkán kezdett dolgozni: „De restitutione Christianismi“. S míg ő ezen dolgozott, Kálvinnak egyik barátja, Trie Vilmos, a ref. egyházba lépett. Trienek lyonsi barátai azt hívték, hogy őt az egyháznak viszszyanerhetik, levelet irtak hozzá. A levélre Kálvin diktálta

De hol van az a Caracalla, a ki őt halálra kinozta? Néro, Diocletian? A pogány császár, a ki a spanyol keresztényt kivégezte? Pogány sehol sincs: poroszlói mindnyájan keresztények. Ke-

a feleletet Trienek, s abban szemrehányást tett a lyonsiaknak, hogy Servétet magok közt megtűrik. E levéllel egyidejűleg Trie elküldötte a Servét legújabb munkájának első íveit. Arneys, a kihez a levél intézve volt, a kapott íveket kezébe juttatta az ottani főinquisitornak. De az elég okot nem találván a Servét letartóztatására, szabadon bocsátotta; egyúttal meghagyván Arneysnak, hogy több bizonyítékot szerezzen. Erre Trie a Servét által Kálvinhoz irt magán leveleket küldötte el, a mikből Servétnek eretneksége constataltatván, elfogták és börtönbe vetették. Innen azonban 1553. april 7-én a kerten át menekült s Olaszhon felé indult. De kevés idő mulva szándékát megváltoztatván, Genfbe ment, a hova szombaton aug. 12-én este érkezett meg. Kálvin értesülvén Servétnek Genfbe érkezéséről, másnap elfogatta és börtönöztette. Hiában kérte a viennei inquisitio Servétet Kálvintól. Ugy látszik, saját magának tartotta fenn azt, hogy ellene kivégeztetésében gyönyörködhessek. Kedve is telt benne, mert 1553. oct. 27-én kivégeztette. És így Kálvin hajtotta végre a francia inquisitio által reá szabott ítéletet.

Már most — eltekintve ama tettnek inhumanus voltától — azt a kérdést vagyunk bátrak felvetni: Volt-e Kálvinnak, s általában a genfi tanácsnak joga arra, hogy Servétet megégeztesse? Bizonyára nem. A törvénynek az a célja, hogy a társadalom biztonságát megvédje. Minden állam saját védelmére hozza a törvényeket, s a törvények csupán amaz állam területén elkövetett vétkekre terjednek ki, a melyben hozattak. Ide vonatkozólag a híres Vattel (Law of nations, ch. 19. ed. Dublin 1792) azt mondja, hogy „ha valamely hibáért elítélt vagy száműzött idegen államba menekül, ennek nincs joga őt idegen országban elkövetett vétkeiért megbüntetni“. Hasonlóképp vélekedik a tudós Story: „a törvény a vétket merőben helyi dolognak tekinti, s azt csupán ott lehet megbüntetni, a hol el lett követve. Ugyanazért egy nemzetnek sem áll jogában őt megbüntetni“. (Conflict of laws, ch. 16.) A kérdés oly világos, hogy tovább bizonyítgatni felesleges. Már most feltéve, hogy Servét bűnös volt, ő semmi bűntényt nem követett el Genf területén. Nem volt genfi polgár, s mégis börtönbe jutott oly nézetekért, a melyeket ő Frankhonban nyomtatott könyveiben nyilvánított és oly leveleiért, a melyeket ugyanonnan irt, de a minőket jellemes ember írójuk ellen nem szokott produkálni. Aztán a könyvet sem ő vitte, nem is ő küldötte Genfbe. Ellenei ármánya csempészte bé oda. Következőleg ő annak Genfbe jutásáért felelős nem lehetett, s így tartalmáért sem lehetett őt jogosan elítélni. Még ha rablást vagy gyilkosságot követett volna el Frankhonban, akkor sem ítélné volna el a genfi tanács. Midőn tehát a genfi egyház és város egy idegent, idegen államban a vallás ellen elkövetett hibáért elítélt és megbüntettet, oly birói jogot gyakorolt, a minővel Európa egyetlen állama és egyháza sem bír. Ők Kálvint tényleg egyetemes püspöknek tették, s az ő és magok részére a római pápa korlátlan hatalmát igényelték.

E mellett nem szabad felednünk, hogy Genfben nem is volt oly törvény a melynek alapján Servétet eretnekségért befogni és elítélni lehessen. Sem Kál-

resztények? Azok, még pedig rómaiak; a koszoruzott csalhatatlanság poroszlói. Avagy nem Torquemada vagy Ximenes-e az a férfi, a kihez most mindenki közeledik, a kinek mindenki köszön, s a ki előtt mindenki meghajlik? Hogy hívják azt az inquisitort, a ki magasan áll ott, fejét az égre, tekintetét a fellegek felé emelve. Az nem római inquisitor, hanem Kálvin, a protestánsok vezére. És ekkor a tanuk fellegeből, a kik őt bámulva veszik körül, elötünnek a nagy reformátorok, s neki a diadal pálmáját nyújtják. Lám, miként tölöngnek, miként hajlonganak a pikárdiai erélyes kegyessége előtt! Kálvinhoz legszorosabban Zwingly Ulrich simul. Mintha kéjérvény volna rá nézve a máglya mindig emelkedő füstjéből kiolvadni azt, hogy „az Istent káromlónak még levegőt sem adnak“. Mellette gyönyörködik az Isten ítéletében Oekolampad János Bâselből, hogy most „senki sem védi a gaz spanyolt, a kit ő oly kevélynek, önhittnek és veszekedőnek“ talált. A szövetséges társak harmadika Butzer Márton Straszburgból, a ki már rég vágyott arra, hogy nyilvánosan darabokra tépje a szemtelen újítót, a ki az egyház régi szent atyáit öszszeszeűzta. A tulsó oldalról a szelid Melanchton közeledik, s üdvözli Kálvint azért a kegyes és emlékezetre méltó példáért, a mit ő e kivégeztetés által az utóvilágnak adott¹⁾. Hozzá csatlakozik Urb-

vin, sem az akkori jogászok nem idéznek ilyen törvényt. Kálvin hivatkozik ugyan a Justiniánféle Codexre, a mely a niceai hitforma elleneit elítéli. Azt azonban igen jól tudta Kálvin, hogy ez edictum sem akkor, sem később nem volt érvényben Genfben. Erre is csupán azért hivatkozik, hogy megczáfolja Servétnek azon állítását, hogy az ős egyházban ismeretlen volt a vallásért való üldözés. A Servét ellenségeinek újabb-kori védői, érezve a rajta elkövetett jogtalanságát, II. Fridrik császárnak egy edictumára hivatkoznak. Csakhogy ha ez edictum érvényben volt, éppen úgy elítélte Kálvint és a genfi tanácsot, mint Servétet, mert az máglyára ítelt mindenkit, a ki a római egyháztól bármi tekintetben különbözött. Azonban e törvények nem voltak többé érvényben. A genfi reformáció alkalmával 1535-ben minden a régi vallásra vonatkozó törvényt félretettek. Egyedül a Kálvin által javasolt Codex volt érvényben; de ebben sem volt intézkedés téve az iránt, hogy vallási nézeteiért valaki ellen büntügyi vizsgálatot lehessen indítani. — Ford.

¹⁾ Nevezetes, hogy a szelidnek nevezett Melanchton, a ki Kálvinnak egykor azt írta: „a mi a háromságot illeti, te tudod, hogy én mindig féltem, hogy ez elébb-utóbb felmerül“ (Epist. I. IV. ep. 140), később (1539) nem szégyenlette a velenceieket figyelmeztetni, hogy a Servét eretnek és veszedelmes könyve terjed, s igyekezzenek ez istentelen tévedéseket kiirtani (Ep. I. I. p. 100.). — Ford.

nus Rhegius, a ki nem látja át, hogy miért kellett volna kimélni a minden eretnekség eme kigyóját, az emberek legmakacsabbikát. Halesius Sándor pedig a bírakat köszönti, „a genfiak nagy érdemeket szereztek magoknak az egész egyház körül az által, hogy az új Mahometet eltették láb alól“. Kálvinnal szemben, szorosán a máglya körül állanak az ő barátai: Farel Vilmos, a ki mint gyontató Servétet ez utolsó útján elkisérte. Ő szóval és tettel, nyíltan az egész világ előtt, istenteleneknek, gyáváknak és kegyetleneknek bélyegezte azokat a bírakat, a kik nem mertek kivégezni oly embert, a ki káromlásai által ezer halált is megérdemelt. Ott van Zürichből Bullinger, a kinek lelke mindig elborzad, valahányszor a spanyol eretnekségekre gondol. Mert, így szól egy mellette álló lengyelhez, ha maga a Sátán a pokolból feljönne, a spanyol beszédmódját követné. Ugy van, felelé Martyr Péter, a ki a megjegyzést hallotta, Servét az ördögnek élő fia, kinek pestist árasztó, utálatos tanát mindenütt üldözni kell. S Béza, Viret, Grynaeus, Zanchi és Musculus egy szent chorusban körüljárván az égő máglyát így kiáltanak fel, „Üdv Kálvinnak, üdv a genfi tanácsnak: A vienne-i katolikus inquisitio nem tudta elnyomni az eretneket; a genfi protestáns törvényszék porrá morzsolta. Ám dicsekedjenek a katolikusok rendszeretökökkel és Isten iránti buzgalomukkal; a protestáns egyház náloknál is kegyesebb. Ezt megmutatta a genfi máglyával!“ — — —

Voltairenek a „Szokások általános története“ című művében éppen akkora tért foglal el a genfi kegyes máglya, mint 10,000 és 100,000 más. És helyesen. Azok a népes vallató kamarák, a legkiválógotottabb börtönbeli kínzások, az a vértenger, a mit a valdiak elleni háboru idézett elé, a spanyol inquisitio és a hugonetták üldözései Franciaországban, egészen természetesen folynak a római katolicismus alapelvéből, a mely a szabad vizsgálódást tűzbe és vérbe fojtja. Csakhogy Genfben a protestánsok börtönözik bé, vallatják és égetik meg a biblia szabad vizsgálóját! Valóban ezek mindnyájan protestánsok, kiknek bölcsőjét a katolicismusban ringatták. Azonban a spanyol kivégzése Genfben mind a mellett is protestáns tény, természetes és kimaradhatatlan eredménye az akkori protestantismusnak. Kálvin az a férfi, a kit korának öszszes protestantismusa megbizott, hogy a protestantismusnak minden eretnekségtől való nyilvános megmentése érdekében az egész kereszt-

tény Európa szeme láttára a lángok közé dobja azt az embert, a ki a szent háromság tanát megtámadta. Nem Kálvin hibás a tettért, hanem korának protestantismusa ¹⁾. De hogy ama kor protestantismusa, sőt ama kor reformátorainak éppen oly heves mint őszinte kegyessége ily véres eredményt érlelt meg a maga kebelében, ez azt teljesen elítéli; egyszersmind tökéletes bizonyíték arra nézve, hogy bárminő nagyok, jelesek és kegyesek voltak is a 16-ik száz reformátorai, nekünk ma a mi protestantismusunkkal azok mellett nem szabad megállanunk. Miként Servétnek sorsa irányadó arra nézve, hogy az 1521-ki és a bibliához ragaszkodó protestantismus miként fajult az 1553-ki eretnek-faló dogmatikus protestantismussá, úgy a Servét elítéltetése még ma is irányadó az Istenszeretet valódiságára nézve, a mely nem kívánja, hogy embertársainkat gyűlöljük és meggyilkoljuk, hanem hogy irántok türelmesek legyünk, és azt a valódi

¹⁾ A dolog nem éppen így áll. Kálvin a Servét levelei által személyes ambícióját és theologiai nézeteit sértve érezvén, soha sem tudott neki megbocsátani, mind végig gyűlölte és életére tört. Hogy gyűlölte és iránta semmi rokonszenvet nem érzett — a mint ezt a Kálvin életírói és Kálvinnak halála után kiadott levelei (a mit ő sem mert a genfi tanács tény-ismeretével szemben életében kiadni) kétszínüleg állítják — bizonyítják a Kálvin többi leveleiben és kiadott műveiben előforduló gúnyos nevek, a melyekkel ő Servétet illette: kutya, parázna kutya, otromba vadállat, gazember, sátán fajzata, pokol vadállata, spanyol kutya“. (Comm. in Joan. I, 1. Comm. in Act. 20, 28. Def. orth. fidei, p. 37. 59. Epist. ad ministros Francof.; Epp. et Respp. p. 115). S hogy Kálvin a Servét halálát ennek kivégeztetése előtt már hét évvel elhatározta és előkészítette, bizonyítja Kálvinnak a többek közt egy 1546 febr. 13-ról Fárelhez intézett sajátkezű levele, melyben úgy nyilatkozik, hogy „ha Servét valaha Genfbe jön, soha sem hagyja el élve“. (Audin, Vie de Calvin, II, 325—6. Az eredeti kézirat a párizsi cs könyvtárban van: Collection Dupuy, nro. 101. 102. sz. a.). Ha Kálvin akart volna, Servétet megmenthette volna. Az ő akarata parancs volt Genfben és Európa protestánsai előtt. Egyedül tőle függött, hogy Servét kivégeztessék, vagy ne. Bizonyítja ezt Kálvinnak fennebbi nyilatkozata; de bizonyítja Fárelnek a genfi tanács bírái elleni fennebbi kitérése, a kik a Servét kivégeztetését nem akarták. S Kálvin a megbocsátás keresztény ténye helyett úton útfélen, a szószéken (Rilliet p. 140. Henry, II, 197. Deyer, p. 332. Contra libellum Calvini, p. 25. 32.) a Servét bőrönben léte alatt napoként tartott beszédeivel, valamint szerteszét küldött leveleivel szüntelen ingerelte ellene a genfieket, bíráit, s általában ama kor protestantismusát. Nem csupán a kor protestantismusa tehát a hibás. Tagadhatatlan, hogy amaz izgalmas idők vezetői is hibáztak, nem tudták, mi a szeretet és humanitás; de a legnagyobb felelősség Kálvint terheli. — Ford.

testvériességet ohajtja, a mely az eltévedt iránt kimélettel viseltetik.

Hogy Servét hibázott-e, s ha igen, miben, azt itt eléadni nem czélunk. Ha a jeles orvos, a kinek műve néhány év alatt öt kiadást ért ¹⁾, a vérkeringés felfedezője, az özszehasonlító földírat feltalálója, a Ptolemaeus legjobb kiadásának eszközlője, az astrologus és matematikus, a kinek lábaihoz Párisban püspökök, grófok, érsekek ültek le tanulni, az általános tudós; ha mondom, ő egyik téren, a theologiai téren hibázott, azért még lehet becsületes ember, s kutathatta az igazságot egész becsülettel és az ő tévedése semmi alapot nem nyújt arra nézve, hogy őt kinozzák és megégessék. És ha csak azt vitte bátran keresztül, a mit a reformátio fő- és alapelve parancsolt; ha bibliailag és theologiaiilag tovább látott azoknál a hősöknél, a kik őt megégették; ha mélyebben belémerült az istenszeretet titkaiba, az isteni kegyelem szívébe, megtilthatta-e ekkor neki valaki, hogy kutatásait kövesse, csak azért, mert a reformátorok előtt egyszer eretneknek és Istent káromlónak tünt fel? Servéttel egy harmadik reformátio kezdődik a Lutheré és tridenti zsinaté mellett: ²⁾ a szabad bibliai gondolat reformátioja, a Krisztus iránti vidám lelkiismeret reformátioja, az Isten által bételt emberiesség reformátioja. Hogy ez a reformátio némely tekintetben magasabban áll a szolgálai akarattal, s az égbe vagy pokolba való jutás előre elhatározásának reformátiojánál: azt a jövő könnyen átláthatja. Most csak azt szeretném, ha kortársaink előtt tisztán állana, hogy mi igaztalanságot követnénk el a genfi vértanúval szemben, ha az ő jellemrajzát bírának iratai és színezete után akarnók változtatni. Nem az a torzkép Servét, a mivé őt a Kálvin önmegtegetése tenni akarta.

Ha nem szabad kétségbe vonnunk azt, hogy Servétet az ő nagy századának legnagyobb férfiai mellé, sőt egy Kálvin mellé is oda lehet és kell állítani ³⁾, akkor a történelemnek jogában áll,

¹⁾ Syruporum universa ratio, ad Galeni censuram diligenter exposita. Cui post integram de concoctione disceptationem, praescripta est vera purgandi methodus, cum expositione Aphorismi: Concocta medicinali. Michaele Villanouano auctore. etc. Parisiis, S. Colinaei, 1537. 8-o. Megjelent még 1545. 1546. 1547 és 1548 években.

²⁾ Tollin, Luther und Servet. Berlin bei Meklenburg, 1875. 8-o.

³⁾ Stähelin, Calvin, I. 428.

hogy róla elfogulatlan, párt-színezet nélküli jellemrajzot adjon. Hogy ezt elérhessük, fel kell emelkednünk a forrásokhoz, hogy őt magát halljuk és tetteit lássuk. Servét jellemének történeti kúcsát az ő kegyessége teszi. Mint jelentékeny sebész, gyakorló orvos, az orvosi tudományokban jártas író, az utolsó tizenegy év alatt a viennei érseknek, Palmiernek, házi orvosa, midőn a genfi törvényszék előtt vallatják, semmi fontosabbat nem tud felhozni élete első tizenhét évéből, csak azt, hogy szülei nemes családból származtak és keresztények voltak ¹⁾, hogy Toulouseban a jogi egyetemen először akadt egy bibliára, s abból tanuló társaival egy evangéliumot elolvasott ²⁾, hogy a toulousei biblia megtalálása után biblia-kutatóvá lett, lelkében az igazság iránt buzgóság lakott, keresztény életet élt, s theologiai irataiban semmi más célja nem volt, minthogy lelkét megmentse és a jó lelkeknek segítsen; és hogy Isten előtt, saját lelkiismeretében meg van győződve, hogy igazat mondott és helyesen cselekedett, s még ma is azt hiszi, hogy jó szándékból jót cselekszik ³⁾. Ha pedig az igazság utáni kutatása közben tévedett ⁴⁾, kész arra, hogy megjavuljon, s kegyelemért és könyörületért imádkozzék ⁵⁾. Ez orvos saját hitéért halt meg, s a halónak végszavai a lángok közt éppen azok, a mik első szavai valának: „Jézus, az örök Isten fia, könyörülj rajtam!” Vajon a kik Servét jellemét elfogulatlanul vizsgálják, e tények látására nem azt kell-e gondolniok, hogy a haldokló kegyes ember volt ⁶⁾; a mennyiben a kegyesség nem azt teszi, hogy az ember már minden igazsággal bír és azt gyakorolja is, hanem hogy az Isten kedvéért szívvvel és lélekkel, szóval és tettel őszintén törekszik a jó után.

Servét tanult a zsidóktól (hebraica veritas), tanult a pogá-

¹⁾ Genfben 1553. aug. 23-án a qu. 3.

²⁾ Qu. 4. 1. 1. Hogy miként nézett ki ekkor Toulouseban, l. Raumer Taschenbuchját 1874. III. Bibliai álláspontjára nézve pedig Hilgenfeld Zeitschrift 1875. 1.

³⁾ V. ö. a 10. qu. a 20. 21. qu.-val és az 1553 aug. 15-ki 2. qu.-val.

⁴⁾ Qu. 15. V. ö. Raumer Taschenbuchja 1874. 77—98. lapjaival.

⁵⁾ V. ö. a 16. qu.-t az 1553. aug. 14-ki 4. qu.-val.

⁶⁾ Igen helyesen kérdi Saisset a Servét hite őszinteségében kételkedő Kálvintól: „qu'est ce qui luttaít en lui contre vos instances, unies à celles de Farel, quand vous lui demandiez une abjuration avec la vie pour recompense? Etait-ce encore l'orgueil? évidemment non; c'était sa conscience et sa foi.“ p. 223.

nyoktól (Plátó, Zoroáster, Trismegistus) és tanult a muhamedánoktól (Alkorán). Azonban ő kegyességével keresztény volt; mert egész kegyessége Krisztusnak történetileg élő személyében és szellemében gyökerezik. Servét 1531-ben kiadott első művében a többek közt azt mondja: ¹⁾ „Krisztus a mi békénk, a mi igazságunk, megszenteltetésünk. Krisztus a világ lelke, sőt több a lelkénél; mert általa élünk, nemcsak ez ideiglenes, hanem az örök életben is: az ideiglenest igéje által, az örökkévalót teste (Uri vacsora!) által adta nekünk. Én őt többnek szeretném nevezni a dicsőség fényénél; mert Pál a megfeszítettet a dicsőség urának nevezi. Ő a csillag, a mi hajnal-csillagunk. Ő a világossága a világnak, Istennek, a népnek. Az ő arczának fénye megvilágítja az egész eget. Krisztus az az isténi erő, a mely által a dolgok öszszege teremtetett. A megfeszített Krisztusról való elbeszélés a maga csodálatos szeretete hatalmával uralma alá vetette a világot, s a szellemeket minden fegyver-zőrej nélkül fogságra vive még jobban hatalma alá fogja vetni. Krisztusban feltalálod az atyának minden bölcsességét: az ő szájában az új törvényt, az Isten igéjét, a mely minket az atyának megismerésére vezérel ²⁾. Mert Isten előtt kiválóan kedves, ha értelmünket a Krisztus követése annyira elfoglalja, hogy mi meg vagyunk győződve mindarról, a mit ő mondott, s a hoz biztos hittel ragaszkodunk. Ugy van, Isten oly bensőleg szerette az ő fiát, hogy a Krisztusban való hitnek emez egy parancsa ránk nézve az öszszes törvények képét viseli, s az ennél sokkal nagyobb hasznaot áraszt ránk ³⁾. A történeti Krisztus öszszes szavainak csupán egy célja van, az, hogy mindnyájan higyük, hogy ő Isten fia, s az általa árasztott üdvben bizzunk. Ez az én tudományomnak tulajdonképi alapja. A történeti Krisztus az én egyetlen tanító mesterem ⁴⁾. Ez a Krisztus prédikálta legegélbb az evangeliumot. Csak az ő mondásaiból nyeri az apostolok egész tudománya a maga teljes értelmét, világosságát és fényét. Az apostolok cselekedeteiről irt könyvben az apostolok min-

¹⁾ De Trinitatis erroribus libri septem, per Michaelem Serveto, alias Reves ab Aragonia Hispanum. Hagenoviae, 1531. 8-o. (119. l.) fol. 78a.

²⁾ Fol. 78 b. V. ö. Theol. Stud. u. Krit. 1875. 720 s. köv. l.

³⁾ Fol. 82 b: „ut hoc unicum de fide in Christum praeceptum sit loco universae legis subrogatum“.

⁴⁾ Nam Christus est mihi unicus magister.

den prédikálása arra az egy dologra irányul, hogy az élő Jézust élénk állítsa, s minket meggyőzzön arról, hogy ez az ember Jézus az Isten fia, az üdvözítő ¹⁾). A mi azonban az ige személyének tudományos fejtegetését illeti, minden józan vizsgálódásnak a Jézus Krisztus történeti személyére kell irányulni. Érte emeltem én szót. Ez a czélja a János prédikálásának is ²⁾). Tán azt mondod, hogy keveset használ a Jézus Krisztus külső történeti arczára való tekintés. Én azt mondom, hogy sokat használ, ha hittel tekintesz reá. A mig szivedben hitelenség és gúny honol, hiában tekintesz reá és szólasz így: „Miféle ember ez“, mint-ha nem ismerve az emberben levő isteni természetet, az embert kisebbiteni akarnád. Ha pedig hiszel, akkor e tekintettől soha sem fogod elfordítani szemeidet: mert a testi szemek magokkal vonják a lelki szemeket ³⁾). Ennyire függ minden a történeti Krisztus ismeretétől. És ha mi őt, az embert, nem ismerjük, akkor semmit sem ismerünk ⁴⁾). Ily nagy dolgokat mivel a Jézus Krisztus dicsőséges eljövetele, hogy t. i. minden, az ég is, a föld is megújult. Minket az égbe juttatott: Isten maga fedezte fel magát előttünk az ő oraculum a kijelentése által. Béléptünk az Isten kapuján, s midőn béléptünk, béléptük azt, a mi ott elrejtve volt, érintjük az ő szavát saját kezeinkkel, s észreveszszük az ő szellemét saját magunkban ⁵⁾). És ha még oly különbféle úton és módokon kerestük is Krisztusnak gazdagságát, még sem mondottunk evel semmit, a mi az ő méltóságának megfelelően. Maga Pál sem tudja ezt magának másként megfejteti, minthogy Krisztus előtt csodálkozásban tör ki az Isten kincsei és titkai felett ⁶⁾). Így beszélt a husz éves Servét.

Egy évvel később irt második művében ⁷⁾ a következő nyilatkozatát olvassuk: „Én azt mondom neked, hogy tégedet csak az menthet meg, ha hiszed, hogy maga az ember Jézus Isten fia, a ki a te lelked üdvére adatott, s bűneid jóvá tételéért

¹⁾ Fol. 82b: „esse Christum, filium Dei, salvatorem“.

²⁾ Fol. 86b: Az itt érintett „pro quo dico“-ban valami magasztos, megragadó van a beszéd közepén. Az ő kegyességének illetén naiv kifejezései a legjellemzőbbek.

³⁾ Fol. 90a. — ⁴⁾ Fol. 109a. — ⁵⁾ Fol. 109b. — ⁶⁾ Fol. 112a.

⁷⁾ Dialogorum de Trinitate libri duo. De justitia Regni Christi, Capitula quatuor. Per Michaellem Serveto, alias Reues, ab Aragonia Hispanum. (Hagenouiae) Anno 1532. 8-o (A—F 8).

szenvedett¹⁾. E dologban Keresztelő Jánosnak, Mártának, a százasnak, Náthánielnek és a körümetéltnek tiszta és világos vallástétele fekszik előttünk. Bár az én lelkem is amazok együgyűségében és hitében halna meg, nem pedig tanítóink egyikének vagy másikának elménczkedésében²⁾. Mert miként egykor Krisztus képe lettünk teremtvé, úgy most már Krisztus képe szerint újulunk meg és születünk újra. A zsidók birodalma a test birodalma volt; a test birodalma volt a pogányoké is, a melyhez mi tartoztunk³⁾. Az élő Krisztus országa a szellem országa. S a testről a szellemre való átmenetel, a mely egyszersmind a Krisztus országába való bemenetelt is alkotja, az ő elismerése és a benne való hit által történik meg, a menyiben ennek égi újjászületés által kell végbemenni. Mi miudaddig csupán lelkes emberek (*homines animales*) vagyunk. Ez az újjászületés pedig egyáltalában nem alapul az embernek saját erőin, hanem az atyától nyert vonás és saját felvilágosodása ereje által kell ennek elkezdődni és valósulni, miután ő csak kegyelemből hívja és szabadítja meg azokat, a kiket akar; mert ez nem a mi törekvésünktől és akarattunktól függ, hanem az Isten kegyelmétől⁴⁾. Így beszélt a huszonegy éves Servét.

És Servét egész haláláig hű maradt e hitéhez. Ezeket a valóságokat találjuk fel huszonegy évvel később kiadott művében⁵⁾, csakhogy itt jobban belé vannak merülve az imádkozásba, bibliailag tovább fejlődve, mélyebben felfogva, s közvetlenebbül alkalmazva az életre. A hol 1531-ben és 1532-ben csak „üdvözítő“, vagy a „te üdvözítő“ állott, annak helyébe most „az én üdvözítőm és szószólóm“-at, vagy „a mi üdvözítőnk és hűséges urunk“-at s több eféléket teszi. Sőt az ő szivbeli kegyességének némely új kifejezései virágokban és gyümölcsökben törnek elé.

¹⁾ Fol. 9b.

²⁾ Fol. 10b: „utinam in simplicitate et fide istorum moriatur anima mea et non in versutiis alicujus ex magistris nostris“.

³⁾ Quod erat nostrum.

⁴⁾ Fol. 30b.

⁵⁾ *Christianismi Restitutio*. Totius ecclesiae apostolicae est ad sua limina vocatio, in integrum restituta cognitione Dei, fidei Christi, justificationis nostrae, regenerationis baptismi, et caenae domini manducationis. Restituito denique nobis regno coelesti, Babylonis impiae captivitate soluta, et Antichristo cum suis penitus destructo. בעת ההיא יעמוד מיכאל השדך και ἐγένετο πόλεμος ἐν τῷ οὐρανῷ. M. D. LIII. Hátul: M. S. V. (= Michael Servetus Villanouans) 8-o (734. l.).

„A keresztény vallás helyreállítása“ című művében azt olvassuk: „Minden tőlem kitelhető ábitattal folytonosan kértem az örökkévaló isteni ige igazságának ismeretét ama felkenttől, a ki egyedül van nekünk jelül adva. Némely dolgot el is értem az ő kegyelme által, bár tökéletes nem vagyok, s nem is fogtam fel tökéletesen ¹⁾. A z e g é s z b i b l i á n a k, sőt az ő szövetségnek is, a c z é l j a K r i s z t u s, az élő ember fia. Mielőtt eljött volna, a képe már adva volt az emberekben és más teremtményekben. Ha Ádámon, Ábelén, Énókon és Noén elkezdve minden pátriárkán, királyon, papon és prófétán átmész ²⁾, bennök rátalálsz a K r i s z t u s á r n y é k á r a. Sőt ezt nemcsak azok személyében, hanem azok hivatalában is feltalálod, miként a pásztor, a földmives és a vinczellér árnyéka volt Krisztusnak, az igaz pásztornak, az igaz földmivesnek és vinczellérnek. Ugy van, a K r i s z t u s r ó l v a l ó t i t o k képe le volt rajzolva a föld gyümölcseiben, az állatokban, kövekben, drága gyöngyökben, az ásványokban, kincsekben, a forrásokban, folyamokban, kútakban, az esőben, fellegekben, a mennydörgésben, villámlásban és szélben. Krisztus volt rajzolva a paradicsomi eledelben, a mannában, az Áron veszszőjében, a fából készült szövetség-ládában, az ércz kigyóban, a szövetség ládájában, az arany, ezüst és más edényekben, a vizet adó sziklában, a kőből épült templomban, a szeglet-kőben; az oroszlánban, a sasban, a gerliczében, a galambban, a borjuban, bárányban és a többi dolgokban. És mindaz, a mi Krisztust ábrázolta, meg is tartatott benne. Ő a kezdete és vége minden dolognak. B e n n e v a n a m i n t á j a, e s z m é n y e é s t e l j e s s é g e m i n d e n n e k ³⁾. Semmit sem használnak nekünk az ásványok, állatok, növények, az étel, ital, orvosság, testi dísz vagy érzéki inger, ha Krisztusban ábrázolva nincsenek és nem csupán ő nyújtja nekünk. És ha te ezeket most még nem érted, majd át fogod látni ezután a benső emberben ⁴⁾. A látásról az imádásra kell átmennünk: mert az imádás előre felteszi a látást: „A ki engem imád, az az atyát inádja, éppen úgy, mint a ki engem lát, az az atyát látja ⁵⁾. L e l k i l e g k e l l l á t n i a z t, a m i l e l k i l e g i m á-

¹⁾ 51. l. — ²⁾ 217. l.

³⁾ In eo (Christo) est omnium specimen, omnium idea et omnium plenitudo.

⁴⁾ 218. s. köv. l. Az ő test. prófétiának fennebbi allegorikus felfogása szokott dolog volt a 16. százban. Kevesen látták át az allegorikai magyarázat hiányait és alaptalanságát. — Ford.

⁵⁾ 219. l.

d a n d ó. Azonban az igazságot meg kell különböztetni az árnyéktól. Azért mondom én, hogy a test, a lélek, a halál, a pokol, minden korábbi büntetés, minden béléltás, tudomány, a mit az ember lát, szagol, ízlel, érez, az angyalok és ördögök szolgálatai, valamint az ég, föld, nap, hold és minden egyéb muló, az árnyékban elmúlt, az igazság nem volt benne, hanem csak az árnyék. Egyedül Krisztusban van az igazság, az örökkévalóság, egyedül benne van az egész teljesség, a mi egész üdvösségünk. Egyedül ő legyen a mi mindenek felett mindig áldott Istennünk. Amen¹⁾.

Látni lehet, hogy a kitünő orvos és természetvizsgáló mindig újra Krisztusra irányozza lelki szemeit. Ellesi szavait, a melyek az ő veséjéig hatnak, s az Isten fiát tiszta kebelével öleli át²⁾. Mert a szellemi embernek kedves és kellemes dolog, ha Krisztusról beszélhet, s az ő titkait mélyebben nyomozhatja. „Arra törekszem minden erőmmel“, így szól, „hogy őt megismerjem, azon tűnődöm éjjel nappal, mialatt az ő kegyelméért és az igaz ismeret kijelentéséért esedezem³⁾. Mi magunk sziveinket nem tudjuk megvilágítani. Mert valamint a világnak ama világossága, a mely a napot az éjjeltől elválasztja, egy égi testbe öszszenőtt, s ebből másokra kiárad, éppen úgy Istennek ama lényeges és világossága öszszenőtt a Krisztus Jézus testében, s innen reánk átsugárzik. Ebből az ő s naphól nyerte a másik nap is a maga lételét, s egyszer-mind megtartja a dolgokban a maga jelképes jelentését. Mert a miként azt mondjuk, hogy az eredeti világosság a napban van, s a különböző csillagokban alsóbb fokú világosságok vannak: úgy van ez Krisztusban is, hogy ő mindig az első és mindennek feje⁴⁾. Mert az az egy Krisztus minden istenit és embert vissza tükröz a maga testének alkotásában⁵⁾, éppen úgy, miként benne minden más dolog

¹⁾ 247. l: „In solo Christo est veritas, aeternitas, in eo solo est tota plenitudo, et tota salus nostra. Sit ille solus super omnia semper benedictus Deus. Amen“. Ugy látszik, hogy e hely eredeti szövegének hibás pontozása Servétet is tévútra vezette. — Ford.

²⁾ (De trinit. errorib. fol. 11 a.): „Sincero pectore verum Christum et eum totum divinitate plenum agnoscimus„.

³⁾ 248. l: in eo (Christo) cognoscendo jugiter laboro, dies noctesque meditor, ejus misericordiam implorans et verae cognitionis revelationem“.

⁴⁾ 253. l. V. ö. Hilgenfeld Zeitschrift. XIV. 2. 241—263. l.

⁵⁾ 269. l: „Unus Christus divina et humana in unius sui corporis plasma-te recapitulat.

egy, Isten és ember egyek benne. Egyek benne az ég és föld. Ő az igaz mindenható teremő és az igaz Jehova. Egyedül az övé legyen a dicsőség, az ország és minden hatalom örökké, a ki az atya Istennel a lényeg és szellem egységében kormányoz. Ámen¹⁾. Ám legyen, hogy a középkori álláspont minden előítélete oda irányul, hogy egy imádkozóknak, a ki előtt Krisztus ember, Isten, Jehova, központi ember, a mindenség központja és minden dolog ő s képe, Jézus Krisztusnak ezélatos káromlását és kisebbitését veti szemére²⁾.

Azonban a kire már egyszer három száz év óta az eretnekesség mocska ráragadt, azt az ember nem hajlandó oly gyorsan Isten gyermekének elismerui. Mindazáltal Servét a maga hitét nem a püspökök gyülekezetére, nem is az egyház hitformáira, hanem csupán magának Krisztusnak bizonyítékaira alapította.

„Előttem Krisztus“, így szól ő, „a történeti Krisztus az egyetlen evangelista. Krisztus maga prédikálta a mennyország evangéliumát, hirdetve egész haláláig, hogy ő az Isten fia, s minden jót ígérve azoknak, a kik azt hiszik. Ő ama kifejezésért halt meg, a melyben magát Isten fiának mondotta.³⁾ S éppen ezért nekünk az Isten fia mindenünk is, és magában foglal mindent. Ő a mi atyánk, testvérünk, urunk, barátunk; ő a mi papunk, templomunk, oltárunk, áldozatunk; ő a mi megigazulásunk, kibékülésünk, s minden egyébünk⁴⁾. Csodálkozhatnánk azon, hogy Jézusnak az Isten fiának prédikatiója egykor a zsidóknak boszúság, a pogányoknak bolondság volt, ha nem látnók, hogy még ma is sok keresztény van, a ki azon megbotránkozik és esztelennek tartja. Sőt sem hallani, sem hinni nem akarják, hogy ez az ember Isten fia, hanem Kaifással így kiáltanak fel: „Istent káromolta. Feszítsd meg! feszítsd meg!“⁵⁾ Te pedig kedves olvasó, ha Jézust szereted, akkor valóban bensőleg csüngesz a Krisztuson, tőle függesz, s egész sziveddel benne leszel ugyanynira, hogy téged a ti kölcsönös szeretetektől sem halál, sem ijesztés el nem szakíthat, éppen úgy, a miként ez Pállal történt. Róm. 8, 35-39. A szeretet az, a mi ti-

¹⁾ 286. l: „Cui soli cum Deo Patre in substantiae et spiritus unitate regnanti, sit in aeternum gloria imperium et omnis potestas. Amen“.

²⁾ Erre pedig semmi oka sincs, mert úgy látszik, hogy a Jézus istenségére vonatkozólag Servét sem tudott teljesen szabadulni a középkori eszmék befolyásától. — Ford.

³⁾ 290. l. — ⁴⁾ 296. l. — ⁵⁾ 292. l. —

teket a Krisztus veséiben elhelyez, eltölt és tökéletesít. Tekints Krisztusra, a ki annyira odaadó irántad, hogy te őt mint barátodat, testvéredet és megbékéltetődöt szeretheted; a ki téged annyira szeretett, hogy éretted örömet ment a halálba. Mindenek fellett szeretetreméltóvá teszen tégedet előttem, oh Jézus, az a pohár, a melyet érettem megittál, és az a műved, hogy engemet kibékéltettél. Nagy a szeretet ereje, a melynek a hit útát tör¹⁾. Azért könyörgünk az atyához az ő nevében, mert ő Krisztusban a mi atyánkká lett; könyörgünk a fiu nevében, a kit az Isten érettünk adott; könyörgünk a szent Lélek nevében, a mit ő velünk közlött. Efel azonban nem hájguk át a szent írás által kiszabott határokat²⁾.

A tudományos íróknak nem szokása műveikbe imákat szőni. Servét Mihály orvos sem akar ima-mintát adni. Az uri ima őt teljesen kielégíti. De a miként orvosi műveibe bibliai magyarázatokat sző, mert lelke a bibliában élt, éppen úgy belészövi theologiai műveibe az ima-fohászokat: mert theologiai tanulmányait az ima vezeti. A mit ő ír, az ur előtt írja. Az mellette áll és rátekin. Az író pedig a mester lábainál ül s annak intéseit lesi. Miért ne szólítsa meg tehát azt, a kinek jelenlétéről bizonyos, sőt neki világhosságot és erőt ad, őt bátorítja? E férfi kegyességében nincs semmi mondva csinált dolog, semmi mesterség és kétszinkedés. Lelke éppen úgy imádkozik, a mint tudója lélekel. Hallgassuk meg csak, miként imádkozik az a férfiu, a kit minden reformátor Istent káronlónak és a Krisztus becsülete bémocskolójának kiáltott ki. Servét mindjárt a „Restitutio“ előszavát a következő szavakkal zárja be: ³⁾ „Oh Jézus Krisztus, Isten fia, a ki nekünk égből adatott, s a ki a feltárult Istenséget magadban láthatólag kijelented, oh! fedezd fel magadat a te szolgád előtt, hogy valósággal feltáruljon előttem ama magasztos kijelentés. Közöld a te jó szellemedet és ható igédet az esdeklővel; igazgasd az én lelkemet és tollamat, hogy a te Istenségednek dicsőségét hirdethessem. Ez az ügy a tiéd, s ez kifejti az atyától nyert dicsőségedet valamint a te lelkedét is; oly ügy ez, a mely, midőn a te égi igazságod felől szorgalmatoskodtam, isteni sugalom következtében feltűnt előttem, hogy vele foglalkozzam. A vele való foglalkozást már egyszer elkezdtem és most újra kényszerítve vagyok, hogy vele foglalkozzam, mert valóban eljött az ideje, hogy én azt magának

¹⁾ 368. l. — ²⁾ 707. l. — ³⁾ 4. l.

a dolognak bizonyos voltából, s az idő világos jeleiből minden kegyes ember előtt bébizonyítsam. Te tanítottad nekünk, hogy a világoosságot ne rejtjük el. Azért jaj nekem, ha én az evangéliumot nem hirdetem ¹⁾. Minden keresztény nyel közös az az ügy, a melyről itt szó van, oly ügy az, a mely iránt mindnyújan el vagyunk kötelezve. Most már csak az marad hátra, kedves olvasó! — így folytatja tovább — „hogy Krisztus iránt egész életedben jó indulattal légy, s az egész dologra figyelj az igazság eziczoma nélküli beszédében“ ²⁾. A „Restitutio“ I. könyve, melyben „a világ veszedelméről és annak Krisztus általi megújulásáról“ ³⁾ szól, a következő szavakkal végződik: „Azért kérjük mi tőled, oh uram Jézus Krisztus, az Isten országát. Hadd uralkodjék a földön a te igazságod! Metéld körül, oh uram, a mi szívünket, hogy a kígyó többé ne diadalmaskodjék rajtunk. Engedd a te szolgádnak, a ki éretted tusakodik, hogy az ördögi sárkány-kígyó ellen (a ki ama vadállatnak, a pápának a hatalmat adta) a te hatalmaddal férfiasan küzdjön, s a szívbeli körülmetélkedés következő (L. II. p. 411. sq.) titkait is feltárja, hogy a te könyved mindenki előtt nyitva legyen. Mert te, a ki hazudni nem tudsz, magad jelentetted ki Dánielnek, hogy az ő és új testamentum könyveinek, a vadállat elpusztítása következtében, fel kell nyilniok a római birodalom fennállása alatt, miként azok most felnyilnak. S akkor a te ítélő széked a mennyben felállittatik, viaskodó szolgálid az antikrisztus szarvát letörik, s a te országod szenteid számára helyreáll.“ ⁴⁾ Miután Servét egy más helyen az iránti nézetét kifejezte, hogy a keresztség, a kicsiny és hívésre nem alkalmas gyermekekre ⁵⁾ való kiterjesztés által elpárolog, így folytatja: „Oh mindenható atya, atyja az irgalomnak, ragadj ki minket nyomorultakat a halálnak eme sötétségéből a te fiad, a mi urunk Jézus Krisztus neve

¹⁾ A törvényszék előtt is hivatkozik arra, hogy őt írásra a biblia indította. „Car Notre Seigneur nous a commandé en S. Matth. X. que ce que lui nous aura révélé en secret, que nous ne le devons point cacher, mais le communiquer aux autres: et aussi dit au V. Ch. que le lumiér qu'il nous aura donné nous ne la devons point mettre sous le banc, ni sous l'escabelle, mais en lieu qu'elle luise aux autres, et que ainsi selon Dieu et sa conscience il pensoit avoir bien suivi tous les passages de la Ste. Ecriture qui parlent de telles questions et aussi les premiers anciens Docteurs de l'Eglise caet“. (1553 aug 23. 10. qu. a gení vallatásnál).

²⁾ Restit. p. 4. — ³⁾ Restit. De regeneratione. I. I. p. 410. — ⁴⁾ Restit. p. 410.

⁵⁾ V. ö. Magazin d. Ausl. 1875. 333—336. l.

által. Oh Isten fia, Jézus Krisztus, a ki érettünk meghaltál, hogy mi ne haljunk meg, siess segítségünkre, hogy meg ne haljunk ¹⁾. Azt az egyet kérjük tőled esedezve, a mint te magad tanítottad nekünk: Szenteltesd meg a te neved, jöjjön el a te országod, s oh uram, te magad is jőj! A Jelenések könyvében a te mátkád, az egyház, így hí téged kérve: Jőj! A te fiad szelleme ugyanott azt kiáltja: Jőj! A ki ezt hallja, mindenki kiáltsa, kérje és mondja ezt Jánossal: Jőj! És te bizonyára eljössz, mert magad mondottad: Hamar eljövök. Jel. 22, 20. S eljöveteled által bizonyára elpusztítod az antikrisztust. 2 Thess. 2, 8. Ugy legyen, Ámen ²⁾.

Az „eretneknek“ benső hit-életére nézve a műve főbb szakaszai végein adott imáknál sokkal jellemzőbbek azok az ima-fohászok, a melyek az ő magyarázata között, szívéből önkénytelenül, mintegy öntudatlanul elétörnek: „Oh Jézus, az Isten fia, könyörülj rajtunk most, hogy mi téged Isten fiának elismerjük ³⁾. Cselekedje az ur Jézus Krisztus, hogy ennek bennünk szerencsés kimenetele legyen“ ⁴⁾. „Oh Krisztus Jézus, mi urunk Istenünk (domine Deus noster), légy jelen közöttük, oh! jőj el és harcolj érettünk“ ⁵⁾. „Nem a pokolból fogunk mi feltámadni, a jövő itélettől sem féltünk, mert mi már most örök élettel vagyunk megajándékozva ⁶⁾, a melyre bár mindnyájunkat elvezetne a mi szelid urunk Jézus Krisztus, az Isten fia, az örök élet eme szerzője és végrehajtója. Ámen“ ⁷⁾.

Nemcsak ott imádkozik Servét forrón, a hol az egyházat építi: akkor is forrón imádkozik, midőn elkeseredik és buzgósága felángol, megtámadja az észszel és szent irással ellenkező boszorkányszerűt, s villámokat szór a Beliál gyermekei ellen. Már fennebb láttunk egy néhány példát. Végül még csak egyet. „A ki igazán hiszi, mondja Servét, hogy a pápa az antikrisztus, annak azt is iga-

¹⁾ Servét a szent lélek nevében is imádkozik. De a szent lélekhez azért nem imádkozik, mert ez imádkozás módra semmi példát nem lehet találni a bibliában: „Ad Spiritum sanctum nec ante nec post incarnationem leguntur seorsim factae preces“. (Restit. p. 707.). Tehát Servét még az imádkozásban is bibliai theologus.

²⁾ Restit. p. 576.

³⁾ Restit. p. 22.

⁴⁾ Restit. p. 287. a III. k. előbeszédje végén.

⁵⁾ Restit. p. 366. a „De regeneratione superna“ előbeszédjének a végén.

⁶⁾ V. ö. Jahrb. f. prot. Theologie. 1876. S. 421—450.

⁷⁾ Restit. p. 627.

zán kell hinnie, hogy a papai háromság, a pápai gyermek-keresztelés és a pápai többi szentség ördögi tanok. Oh Jézus Krisztus, Isten fia! legszelidebb szabadítónk, ki a népet oly gyakran szabadítottad ki az aggodalomból és szükségből, oh! szabadíts meg minket nyomorultakat az ánikrisztus babyloni fogságától, az ő kétszinkedéseitől, zsarnokságától és bálványozásától. Ámen“¹⁾.

Látható, hogy Servét nem az az Istent káromló, a kit Kálvin élénk állít. A ki figyelemmel hallgatja a szegény vádlottat, igazat fog adni Saissset E. bölcsésznek, a ki Kálvinnak a Servét haláláról adott tudósítását megemlítvén, így szól: „Nem hiszem, hogy a theologiai fanatizmus valaha oly irtóztató hűg lett volna egy ember iránt, mint Kálvinnak eme szavai. Mit? így szólának Kálvinhoz, te nem elégszel meg aival, hogy a Servét életét kioltottad; még halálára is rá akarod sütni a gyallázatot helyegét? Ám legyen, hogy te mindig harcoltál az ő eszméi ellen. Ezt értem, mert azokat hami-aknak tartottad. Azt sem bánom, hogy miután iratait veszélyeseknek tartod, e'puztítod, ámbár elég lett volna megczáfolni. Hogy az ő személyére kezet tettél, hogy egy szellemi tévedést kivégzéssel büntettél, ez oly merénylet, a melyért te is, századod is felelősek vagytok. De miután egy szerencsétlent eszméiben, könyveiben és élete lehetében leüjtöttél, legalább vedd tekintetbe becsületét. Bizonyítsd bé, hogy az ő rendszere oktalan, merész, istentelen; de ne mondd, hogy hazudik. Az az őszinte kegyesség, a melytől te ellenségedet meg akarod fosztani, mivel az az egyetlen jó, a mi számára fenmaradt, mindenütt életör. Elétör az ő könyveiben, a melyekben húsz év alatt ugyanaz a tan jelenik meg újra, csakhogy tüzesebben és szilárdabban. Elétör Butzerhez és Oecolampadhoz küldött leveleiben, kiket folytonos kérdéseivel kifárasztott és felboszantott. Elétör a törvényszék előtti vallatásaiban, a hol nézeteinek alakjaiban néha enged, de a lényegét határozottan fentartja. Elétör a schweizi egyházakra való fellebbezésében, a melyek iránt az a vérmes reménye volt, hogy saját nézeteire visszaviheti. Végre elétör ama tántorithatatlan tagadásban, mely által valamint az ítélet kimondása előtt, úgy azután is, határozottan visszautasította nézetei legcsekélyebbjenek visszahúzását. Ez állhata t a t o s s á g b a n te semmi egyebet nem akarsz látni a kevély-

¹⁾ Restit. p. 670. V. ö. Hilgenfeld Zeitschr. XIX. 3. S. 371—388.

ség, makacsságánál, a mely magát megalázni nem akarja. Hát nem egyezett-e belé Servét, hogy spanyol büszkeségét előtted meghajtja, a mit te neki bűnül számítasz bé? Nem látad őt a te lábaidnál? Nem kért bocsánatot tőled? Mivel állott ellene a te és Farell egyesített kérésteknek, midőn hitének megtagadását kívánták, s azért életének fentartását ígértétek. Ez is kevélység volt-e? Bizonyára nem, az az ő lelkiismerete és hite volt¹⁾

A theologiai elfogultság igen gyakran megvesztegette már a sziveket, s hozott jogtalan ítéletet. Ez azt mondja, hogy a bibliai tan egy az egyházi tannal. Minthogy Servét az egyházi tantól eltér, ezért eretnek; mivel eretnek, vallástalan; mivel vallástalan, erkölcstelen; mivel pedig erkölcstelen, üres, vakmerő, ingadozó és jellemtelen. Minél inkább kénytelenek voltak az emberek a spanyolnak genialis természeti tehetségeit magasztalni, annál inkább törekedtek arra, hogy erkölcsi jellemét a porba rántsák, sőt hogy őt mint jellemet egyáltalában megsemmisítsék²⁾.

De az elfogulatlanok soha sem fognak jellemtelenséggel vádolni egy nemes apródot, a ki, jóllehet a császár udvarában minden örömben és tiszteletben részesült, minden örömről lemondott és a császári udvart odahagyta, csakhogy az igazságot kutatthassa. Avagy jellemtelen-e egy tudós spanyol, a ki nemzetének első scholastikusa lehetett volna, s a helyett halomra dönt minden scholastikust, mert őket csábitóknak ismeri fel, s az egyház épületét még egyszer alapján kezdi? Jellemtelen-e egy aragoniai jogász, a ki évtizedekkel azelőtt oltalmába veszi a bibliát, mielőtt valamely más honfátarsa a bibliának csak egy szavára is merészelt volna hivatkozni? Jellemtelen-e egy fiatal ember, a ki a niceai zsinat utáni öszszes egyház ellenében arra vállalkozik, hogy a valódi krisztus-tant az emberről, a ki Isten, mert tökéletes

¹⁾ M. Servet, p. 222. sq. Paris, 1859.

²⁾ Mig Servét ellenei komolyan semmi olyasmit nem tudnak felhozni, a mi az ő erkölcsi jellemére homályt borítson, — addig a Kálvin kegyetlenségén kívül számtalan oly vonást tudnánk érinteni az ő életéből, a melyek a jellemtelenség színét viselik magukon. Ilyen volt az a tény is, melynél fogva Dr. Copnak, a párizsi egyetem rectorának kérésére, felhasználva annak tudatlanságát, oly béiktató beszédet készített, a mely a Luther megigazulási nézetét védelmezte, s a melynek a Sorbonne előtti elmondása a nem gyanakvó és beszédében semmi eretnokséget nem sejtő öregnek hivatalába, s majdnem életébe került. (Audin, Vie de Calvin, I, p. 76.). — Ford.

ember, az egyház ítélete alá terjeszszé ¹⁾, s mint férfi e bibliai krisztus-tanért él, szenved és hal meg. „Oh Krisztus, az örök Isten fia, könyörülj rajtam!“ ez az ő első és utolsó imája. Ha így imádkozott volna: Oh Krisztus, az Isten örök fia, könyörülj rajtam!“ Kálvin szabadon bocsátotta volna. Servét tudta ezt. A reformátorok számtalanszor szemére hányták neki. De ő hitéhez ragaszkodik; mert csak bibliai módon imádkozik, a kálvinista, a mely egy túlvilági fiura utal, biblia-ellenes. Azért szivesebben meghal, mintsem másként imádkozzék annál, a hogy azt Isten szava megszabja. Lehet, hogy ez túlságosan aggódó lelkiismeret, de semmi esetre sem jellemtelenség.

De azt mondják, hogy a vértanu ingata g volt. Ő a Kálvin ítéletétől a schweizi egyházak ítéletére hivatkozik. S midőn a vienne-i egyházi tanácsos Servétet a maga törvényszékére viszaköveteli, Servét a genfi bírák lábaihoz borulva kéri őket, hogy hagyják Genfben és ne küldjék Vienneba ²⁾. Hát az ember-ismeret ingadozás? Avagy nem nagyszerűen bizonyította-e bé a történelem, hogy a többi schweizi egyház Kálvinnál szelidebben, szabadabban és evangéliasabban gondolkozott az „eretnekről“; és viszont Kálvin evangéliasabban a katolikus inquisitio ítélőszékénél? Továbbá ingadozásnak mondják azt, hogy Servét magát Schweizban protestansnak, Frankhonban katolikusnak, s aztán ismét Schweizban protestansnak adta ki. Azonban e tény téves. Servét soha sem mondogta, hogy ő a protestáns egyház híve. Mint spanyol sokkal inkább szerette az egyház egységét, mintsem a Krisztus testének széttagolásába beléegyezett volna. Mihelyt színt vall, az ő két első iratában, közép-állást foglal el a lutheranusok és szerzetesek közt. A XVI-ik százban ezeken meg ezeken voltak a kath. egyház kebelében olyan evangéliumi gondolkozásuak, a kik mystikus hitőkhöz híven, az egyházi cselekvényeket bibliai módon magyarázták meg, s egyházuk belső reformálásán munkáltak, a nélkül, hogy kedvök telt volna benne, hogy az egyházszakadást kilépésök által neveljék. A mennyiben ők a szellemileg magyarázott szertartásokhoz való külső csatlakozásuk által a vak népet meg-

¹⁾ De Trinit. error. L. I. f. 2a: „judicabit ecclesia“. V. ö. Trechsel I. 314. q. 31.

²⁾ L. Trechselnél, I. p. 316. az 1553 aug. 31-ki kikérdézt: „il s' est jetté à terre avec larmes, requérant qu'on le jugeât ici, et que Mess. fissent de lui ce qu'il leur plaira, requérant ne l'y envoyer point“.

csalták, a felhozottakhoz való emez alkalmazkodásuk igenis bűnnek tetszett ¹⁾; azonban ingadozás egyáltalában nem volt. A kálvinizmus a *agents provocateurs*-einél elvvé vált az imádkozó katolikusokkal való nyilvános gúnyolódás. Servét ennél sokkal magasabban állott. A keresztény alázatosság tiszta ismeretének öntudatában szívesen kímélte a gyengéket, a gyakorlati életben pedig a régít mindaddig megtűrte és elfogadta, a míg az új elkészült. Továbbá ingadozásnak mondják azt, hogy Servét előbb jogot tanult, azután hittudományt, azután földtant ²⁾, matematikát, csillagászatot és csillagjósolást, erre orvosi tudományt ³⁾, bölcsészetet, természettudományt és ismét hittudományt. Ha e szemrehányás komoly, akkor amaz idők leggenialisabb és legjobb férfiai, mint Mirandula, Reuchlin, Faber Stapulensis, Capito, Melancton és Béza mindnyájan ingadozók. A ki Servétet jól ismeri, tudja, hogy Servét mire volt alkalmas. Mióta Toulouseban a bibliára akadt, egész haláláig csupán a bibliát tanulmányozta. E mellett már eleitől fogva tudta, hogy neki az ő barbar századában szabad és lekiismeretes bibliai tanulmányai miatt meg kell halnia. Mindjárt a legelső levelében, a melyet azelőtt írt, mielőtt valamit kinyomatott, azt írja Oecolampadnak, hogy csatlakozzék ama véleményéhez, hogy sem rablót, sem gonosztevőt nem szabad megbüntetni és megölni; ő Istent hívja tanunak, hogy e gondolatot megveti. De a mit már egyszer kimondottam, ez, hogy nekem szigorunak tetszik az embereket azért megölni, hogy a biblia megértésének valamelyik kérdésében tévedtek ⁴⁾. Így gondolkozott Servét 1530-ban. 1546-ban Kálvinnak egyik barátjához, Pepin Ábelhez, intézett levelében azt írja: „Az idő közel van, a harc békövetkezik. Ki fog diadalmaskodni a Jelenések vadállata felett? Az irás azt mondja: azok, a kik az ő jelét el nem fogadták. Az ő jele pedig a háromság iskolai tana. Biztosan tudom, hogy rám e dolog miatt halálbüntetés vár. De

¹⁾ L. Trechselnél I. 1553 aug. 31-ki qu: „s'il n'alloit point à la Messe à Vienne? Rp. que oui et qu'il étoit forcé, et que St. Paul fit bien le semblable, entrant au temple comme les Juifs, comment est contenu au 22. Chap. des actes, qu'il allégué: et puis après a confessé qu'il a péché en ce, mais que c'étoit pour crainte de la mort“.

²⁾ Servétet mint geografust I. S. Kohner's Zeitschr. für Erdkunde, 1875. S. 182—222.

³⁾ Hogy Servét miként lett orvossá I. S. Göschen's Klinik, 1875. nro 8 és 9

⁴⁾ Mosheim, A. V. S. 398.

azért bátorságom nem csügged. Szeretném, hogy mint ifju, tanítómhoz hasonló legyek ¹⁾. Servét egész theologiai pályája alatt szembe nézett a halállal. Ha ingadozó lett volna, akkor valamelyik más szakmájára adhatta volna magát, a melyben oly nagy szolgálatokat tett. Miért maradt a biblia mellett és halt meg a bibliáért? ²⁾ Mert férfiú volt, nem pedig ama szélszélyes gyermek, a kiről az ő ellenségei mesélnek ³⁾.

E közben ellenségei, a kik őt mint pajkos, szeszélyes kölyköt kigunyolják, újra nyakassággal vádolják. Valóban egy valódi „eretneknek“ fenhéjázónak, czivakodóknak és makacsoknak kell lenni, a ki tanulni senkitől sem akar. Ilyen volt-e Servét? Ha mi Servétet a reformátorok mellé állítjuk, úgy tapasztaljuk, hogy azok véleményeik betűjéhez makacsabban ragaszkodtak. „Egyes kifejezések felett czivódni nem az én szokásom. Tőlem egyik így, a másik amugy nevezheti, ilyen vagy amolyan módon oszthatja bé. Én csak a dologgal bajlódom. Az pedig úgy van, a hogy én mondtam“ ⁴⁾. Servét annyira nem volt nehéz fejü, hogy még ma is ki lehet mutatni, hogy minő theologiai és orvosi tanítókhöz csatlakozott, micsoda tanokat fogadott el Luthertől, melyeket Melancthon-tól, Oecolampadtól, Butzertől, Capitótól stb. Mihelyt a többi reformátorral való beszélgetése közben az ő korábbi biblia-magyarázata előtte elégtelennek mutatkozik, hálás érzelemmel foglalja el az új álláspontot. Így minden évben jobban meg jobban ragaszkodik az egyház tan-alakjaihoz, a melyeket régi voltuk már megszentelt; csak a bibliával merőben össze nem egyeztethető dogmákat dobja el magától Servét növekedő boszankodással.

Hogy Servét mily kevésbé volt czivakodó, mutatja az a mód, a melyet a vitában követett. Ha valakit nyilvánosan megtámad, a személyeket kihagyja a játékból és csak a dologhoz szól. E szabály alól 1552-ig csupán három kivételt tesz: Luthernél, Fuchsnál és Manardnál. 1552-ben neven nevezi Luthert, midőn ellene fellépni kénytelen, de ezt is csak azután teszi, miután Luthernek hitégekig magasztalta. 1536-ban megnevezi Fuchs Leonhard orvost, de ezt is csak azért teszi, mert Fuchs a Servét tanítóját, az öreg,

¹⁾ Mosheim, A. V. S. 415.

²⁾ L. „Servet und die Bibel“ Hilgenfeld's Zeitschr. 1875. I.

³⁾ L. „Die Toleranz im Zeitalter der Reformation“, Raumer's Taschenbuch, 1575. 104—137

⁴⁾ De syrpor. ratione, fol. 27a.

érdemes Champiert ¹⁾ oly méltatlanul, nyilvánosan megpirongatta. 1537-bea megnevezi Manard orvost, midőn ellene fellépik; azonban ezt sem teszi minden megjegyzés nélkül: „Mily öröme est megkiméltem volna az ő nevét, ha reméltem volna hogy az ővét megjavítja. Mert csak ily feltétel alatt szoktam én kimélni az élőket; nem pedig azért, mintha az ellenök való harcztól félnék“ ²⁾).

Servét az ő ellenfelére nem haragudt. „Én többet tudok tanulni az ellenségtől, midőn az igazságot megvallja“ (p. o. Mahomed), így szól Servét, „mint a miénk száz meg száz hazugságából“. Azért kéri ellenfeleit, hogy kimélve bánjanak az ő nevével is ³⁾. Mivel ő az Oecolampad, Butzer, Melanchthon és Kálvin nevei iránt kimélettel van, ő is hasonlót vár. Oecolampad az ő neve megnevezésével adja ki az ellene intézett rágalmozó leveleket. Butzer darabokra szakgatja a Servét becsületét a szószéken és a felföldre küldött körirataiban. Melanchthon az ő „Írás bizonyítékai“ c. műve új kiadásában (1535 s. köv.), egész növekedő elkeseredéssel szitkot szitokra szór a spanyol „újító“ ellen. Kálvin pedig az ő fő művében a Káin jegyével bélyegzi meg az „eretneket“, s miután személyét porrá égette, nevét az utókor gyalázatának teszi ki. Cso-da-e tehát, ha végre Servét „Restitutiojában“ főbb ellenfeleit, Kálvint és Melanchthont, megnevezi, s őket hatalmasan visszautasítja (1553)? — Melyik dicsvágyó és vitatkozni szerető ember tette volna meg azt, a mit Servét ismételve megtett, hogy támadásait írásban elküldje ellenfeleinek, évekkel azelőtt, mielőtt kinyomatta, ha őket munkatársainak és barátainak nem hitte volna és ha — a mint Servét a törvényszék előtt megvallotta, tőlök tanulni és az igazság ügyét előmozdítani nem akarta volna? Hogy az aragoniai oly férfiak iránti tulságos bizalma, a milyen Kálvin és Pepin Abel voltak, a kik az ő kéziratait viszsztatartották ⁴⁾ és a katolikus inquisitionnak kezébe szolgáltatatták, nemcsak tudományos működésében akadályozta meg és sértette, hanem még életét is fenyegette, ki-

¹⁾ Champier-re nézve l. Virchow's Archiv. 1874. Band 61a.

²⁾ Syrupor. ratio, fol. 39b: „Nomini ejus peperissem, si sperassem, eum su a posse emendare. Hac enim ratione viventium parco: non quod in eos pugnam detrectem“.

³⁾ 1531-ben Oecolampadhoz: „secundo Te per Deum oro, ut nomini meo et famae parcas“. (Mosheim, A. V. S. 393.)

⁴⁾ V. ö. Servét Pepinhez. Mosheimnál, A. V. S. 415.

nek szolgál ez gyalázatára? A spanyolnak bizonyára nem, mert bár a katolikus hatalmasságoknál nem csekély tiszteletben részesült, mindazáltal ellenségeit soha hasonló módon nem bántalmazta, sem pedig a kálvinista kémekkel szemben magának kémeket nem tartott. Nemes spanyol-harcz-modora nem engedte, hogy saját nevének fényét idegen nevek befeketítésével emelje. Lelke ment volt minden herostráteszi dicsvágytól.

De azért mégis tudta, hogy az igazságnak szolgálni tisztesség, és hogy az embernek kötelessége tehetségeivel használni, hogy „minden Isten dicsóságára legyen“. Neki nem jutott eszébe, hogy az emberektől vagy a haláltól való félelemből saját világosságát véka alá rejtse. De ha egy férfi csak halála évében adja ki azt a művet, a melyen 21 éven át dolgozott, s ekkor is névtelenül ¹⁾, az ilyen embert nem lehet dicsvágyónak nevezni. Avagy rossz értelmű dicsvágy-e az, ha valaki, miután Párizsban, orvosi tanulmányozásai közben (1534) oly meszsze kiható felfedezést teszen, a milyen a vérkeringés ²⁾, s aztán erről semmi felolvasást nem tart, semmi könyvet nem ír, hanem csak 19 év múlva hozza nyilvánosságra orvosi felfedezéseit alkalmilag és történetesen egy névtelen theologiai munkában az igazság okáért? Dicsvágy-e az, ha valaki oly bámulatos nyelv-adományyal megajándékozva, mint Servét, a ki — nem is szólva a latin, görög és héber nyelvekben való jártasságáról — a spanyol, olasz és francia nyelveket tökéletesen birta, soha meg nem ijedve csupán saját szellemére figyelt s az ügy szentsége által ihletett magas prófétaí érzelem vezetett, de a ki sem Spanyolhonban, sem Olaszhonban, sem Frankhonban soha sem enged szabad folyást lelkesültségének, hogy a nép előtt vagy valamely nyilvános piacon beszédet tartson? Ily nagyszerű jelenetekre, a minőket a Luther, Zwingli, Farell, Kálvin életében nem keveset találunk; ily jelenetekre mondom, a melyek e férfiakat az egekig emelik, s híroket minden országba elviszik, nem akadunk a Servét csendes, elzárt, tudományos életében. Servét elméletileg és gyakorlatilag éppen úgy hibáztatta az újrakelesztelők zajongásait ³⁾, mint a zwingliánusok képprombolásait, a kálvinisták kihívását vagy a rómaiak véres oltárait. Egész életében

¹⁾ A „Resitutio Christianismi“ névtelenül jelent meg. Csak az utolsó lap alján az M. S. V. betűk jelölik Michael Servetus Villanovanust.

²⁾ V. ö. Preyer: physiolog. Zeitschr. 1876.

³⁾ V. ö. Trechselnél, I. 309. 1553 aug. 28.

a keresztény hit könnyen érthetővé tételén munkált. Munkáiban szem előtt tartotta a gyermekek, az utcai vén asszonyok, a piaczi énekesek és borbélyok értelmét, felfogását, mint orvos még a viennei börtönben is szívesen segített az egyszerű embereken. S bár a köznép az ő képzeletdús felfogását és allegoriákban gazdag nyelvét könnyen megértette, mindazáltal soha sem lett otthonossá a nép között, s a nyelvi nemességéről sem azért mondott le, hogy a tömeg tetszését megnyerje. A császári gyontató atya ¹⁾ nemes apródja már első iratában szembe szállott a tömeggel. „Meglehet“, így szól (1531), hogy az általam imént használt összehasonlítások előtted érthetetleneknek tetszenek. Ezen azonban ne csodálkozz. A gyengéknek tejet kell inni adni“ ²⁾. Halála évében, 1553-ban pedig így nyilatkozik Servét: ³⁾ Miként egykor a zsidó nép úgy bánt azokkal a prófétákkal, a kiknek a Krisztus országáról magasztosabb nézetei voltak, mintha dühösek és esztelenek lettek volna, éppen úgy tesz a tömeg ma is mindenütt. Így történik az mindig, hogy keresztet és üldözést kell szenvedniök azoknak, a kik mindenek felett Krisztusra tekintenek“. Servét látta, hogy a tudósok tömege minő vakon követi az előimádkozót. Látta, hogy a protestáns papok és tanárok nagyobb része, a mellett, hogy az ő műveit nem hogy olvasta, hanem valaha látta volna is, őt szüntelen kárhoztatja. Látta, mily tudatlanul jártak el magok a főbbek, egy Speratus Pál, a ki (1534) kinyomtatta, hogy „a mi az új testamentumban van, annak éppen úgy, ugyanazokkal a betűkkel és szavakkal, ugyanaval a tollal és tentával kell megírva lenni az ő testamentumban, s nem másként ⁴⁾); egy Luther, a ki a Jakab levelét nem tartja hitelesnek és apostolhoz méltónak azért, mert Jakab a hitre és jó cselekedetre nézve Pállal ellenkezőt tanít; egy Melancthon, a ki Ábrahámnál, Mózesnél, Jóbnaál és Dávidnál ugyanazt a tant találja fel a halhatatlanságról, a háromságról, megigazulásról

¹⁾ L. az V. Károly császár gyontató atyáit a „Magazin d. Auslandes 1874. 14. 16. számaiban. V. ö. evel Kahn's Kirchengesch. Zeitschr. 1875. S. 545—616.

²⁾ De trinit. error. fol. 68b: „Crassae istae similitudines tibi forte videbuntur. Sed ne mireris, infirmiores oportet lacte potare. Tibi autem in sequentibus erit solidus cibus“.

³⁾ Restitutio, p. 720.

⁴⁾ V. ö. Paulus Speratus von Cosack. Braunsch. 1861.

és az egyháztól, a mit Krisztusnál és Athanasiusnál; a dogmatörténetről pedig éppen oly kevés sejtelve van, mint a bibliai theológiáról; egy Kálvin, a ki éppen oly eretneknek merészli bélyegezni azt a férfit, a ki az ember isteni voltát ¹⁾ a Krisztus példájával bébizonnyította, s öszszes iratai által Krisztust olyannak mutatta fel, a kiből az Istennek egész lénye és természete benne van, mint azt, a ki az isteni iránt minden érzéket ki akar irtani ²⁾ az emberek gondolatából, s az embereket Krisztustól megfosztani ohajtja ³⁾.

Enynyi szomorú tapasztalat láttára rossz neven lehet-e venni Servétnek, hogy ő hova-tovább mindinkább visszahuzódott a tömeg dühöngései elől, a mely őt félreismerte? Magasan állva a pártok felett, tudományával csak mint titkos tudománnyal foglalkozott, s csak hamar gondoskodott arról, hogy midőn a küzdelem zaja közepette megkérdezik, mint bíró határozzon. Nem sokára elvált alkalmatlan barátaitól és gyűlölt elleneitől, s szorosán az angyalokhoz és más égi lakókhoz csatlakozott, hogy mint Istennek prófétája a felbőszült pokol ellen harcoljon. E bámulatos férfuban egyesülve látjuk a békés lelki nyugalmat, a tudományos elfogulatlanságot és párszinezet nélküli vizsgálódást, a mit ő grammatiko-kritikai magyarázatának ⁴⁾, történelmi érzékének ⁵⁾, és finom természet-ismeretének köszön; másfelől egyesülve volt benne ama tüzes, de emésztő lelkesültség, a mely magát a csillagokon, napokon és világokon túltette. A spanyol-orvosnak tehát elég emberismerete, lelki tapasztalata és gyakorlati éles lása volt arra, hogy tudja, hogy dicsvágyó emberre nézve éppen oly szerencsétlen választás lenne egy a pártok felett álló ítélő bíró szerepe, a kit senki sem ismer el, mint egy a fellegekben beszélő prófétáé, a kit senki sem akar hallani. Azonban Servét nem gondol a tisztességre és előnyökre, hanem csak az igazság győzelmére. Egy csupán előnyökre és tisztességre gondoló ravasz embernek, a milyennek a

¹⁾ Dialog I. fol 6 b: Si divinitatem alicubi inhabitare credas, an putes, eam alibi quam in homine habitare? Est profecto in homine plenitudo illa omnis et major quam unquam intellexit mundus“.

²⁾ Calvin, Defensio orthod. fidei c. Servetum: „Cui hoc unum fuisse propositum palam est. ut omnem divinitatis sensum ex hominum memoria deleteret“.

³⁾ Genfer Erkenntnisz, Mosheimnál. A. V. S. 445.

⁴⁾ L. Zöckler's Beweis des Glaubens, 1874. jun.

⁵⁾ Thelemann, Kirchenzeitung, 1876, S. 143

spanyolt ellenei feltüntetik, meg kellett győződve lenni a felől, hogy célját lemondás és közējök lépés által el nem érheti. De Servét e szavakkal lépett az orvosokhoz: „E vitás ügyben gondolatom szerint egyik rész sem találta fel a lényegét. Nem azért, mintha magamnak akkora fontosságot tulajdonítanék, hogy ama vitás kérdésben a bíró helyét foglaljam el; vagy pedig mindkét rész kárhozzátása által mindenkinek ellenséges indulatát magamra akartam volna vonni. De nehogy valaki eltartóztassa azt, a mit én ingyen kaptam, vagy elfojtsa, a mi a halónak javára van, ezért most felmutatom azt az útat, a miről azt hiszem, hogy az igazsághoz közelebb jut ¹⁾. A theologusokat pedig eként vigasztalja: „Világos, hogy én mindenben sem evel, sem aval nem értek egyet, de nem is ellenkezem. Nekem úgy tetszik, hogy mindenikben van az igazságból is, a tévedésből is, s mindenik megvetőleg tekint a másik tévedésére, a magáét pedig egyik sem látja“ ²⁾. A spanyol az igazságért feláldozza a barátságot, tisztességet, befolyást, előnyt és a szerencsét.

Ámde nem a bíró lépett máglyára, hanem a próféta. A jövőbe látó az, a kit a korabeliek megégettek. Servétnek jellemrajzát e jellemző prófétai vonás nélkül megérteni nem lehet. Ez okból az ő prófétai öntudatát meg kell némileg világitanunk.

Fennebb már láttuk, hogy a mult az ő gazdag délies képzeletében élő jelenné változott. Maga előtt látja a történeti Krisztust. Tekintetét róla el nem fordítja. Szavai veséjéig hatnak. El-lentállhatatlanul közelebb közelebb lépik az üdvözítőhöz: most karjaiba öleli és tiszta kebelével pihen az ő szívében, s a test szemei magok után vonják a lélek szemeit: látta Istent és őt imádja. Istenben senki sem hihet és őt nem imádhhatja másként, csak Krisztusban: éppen oly kevésbé láthatja meg vagy imádhhatja, mondja Servét, a zsidó vagy a saracenus az igaz Istent *Krisztuson* kívül. Én pedig a mint szemeimet felemelem ³⁾, azonnal látom a látnok Jánossal ama titkos szózatot, a mint az az örökkévalóságból hozzánk jön; látom Dániellel Jézus Krisztust az ég felhőin leszáll-

¹⁾ De syrporum ratione, fol. 3b.

²⁾ De justitia regni Christi, a. 1532. p. 92.

³⁾ De Trinit. error fol. 116a: „Ego enim eo ipso, quod oculos erigo, video Joannis visione oraculum illud ab aeterno veniens, video Jesum Christum in nubibus coeli, speculatore Daniele venientem, in quadrigo Ezechielis et inter myrtos Zachariae equitantem, et in solio Esaiiae sedentem“.

lani; látom, a mint Ezekiel négy kerekű szekerén és Zakariás myrtusai közt eljön, s az Ézsaiás trónján ül. Minthogy pedig ez elmúlt jelenségek az isteni bölcsesség műképzeménye voltak, szükségem van a szent írásra, hogy megmondja nekem, vajon az örök ige jelen volt-e abban ¹⁾). „Mert én magam, ki szólok vala, ime jelen vagyok“. Ézs. 52, 6. Éppen úgy az is isteni kép, sőt most valóságos test, a kit te kezeiddel érintesz, — mert a történeti embert, a názáreti Jézust beszélni, cselekedni és szenvedni hallod. Ez ugyanaz volt egykor, a mi Isten, most pedig éppen az, a mi az ember. Ez mint ember Istennek, mint Isten embernek, sőt Istenben marad, mint előbb ²⁾). Az isteni látnokság illetén pillanatait, a minők Servétnél eléállottak, midőn a szentírást olvasta, szemeit a czélra irányozta, a midőn imádkozva gondolatait leírta, s az ég kulcsával addig zörgetett az ajtón, a míg az megnyilt: ez ihletett pillanatait Servét nem magának, hanem az ur Istennek tulajdonította. „Mert“ így szól Lutherrel 1531-ben, „az ember szellemét vagy az Isten vagy az ördög szelleme mindig elfoglalva tartja, s az ember szelleme felett a magasabb hatalmak harczot támasztanak: de még akkor is feltűnik nekünk néha az Isten szelleme midőn a rossz szellem ide s tova ingat ³⁾). A prófétának a multból a jövőbe csak egy lépés. Ő Istenben mindent jelenítve lát: mert az örökkévalóságba tekint. Ha pedig te, kegyes olvasó, az ily képeket mindig nem követheted, s a Jézus fogantatásának módját és az ő istenségének teljességét értelmekkel fel nem éred, akkor csak higgyed erősen, hogy Jézus a messiás-Krisztus, a kit Isten neked üdvözítődnék szült. — Egyedül ezt kell hinned, hogy Krisztusban élj. Én minden kitelhető buzgósággal kértem az igazság ismeretét ama felkentől, a ki egyedül adatott nekünk jelül, nyertem is valamit amaz ismeretből az ő kegyelme által, bár nem vagyok tökéletes, nem is tudom tökéletesen felfogni ⁴⁾). Maga Pál

¹⁾ U. o: „Et cum hoc fuerit rationis divinae artificium, cogor dicere fuisse logon“.

²⁾ U. o: „Ego ipse, qui loquebar, ecce adsum. Esai. 52. Ille ipse quem oculis cernis et manibus tangis; divina illa effigies est, nunc corpus: erat hoc ipsum, quod Deus, et nunc est hoc ipsum quod homo, et manet Deus et in Deo sicut antea“.

³⁾ De Trinit. error. fol. 73a: „Spiritus hominis semper aut spiritum diaboli sessorem habet, et super hoc contingit digladiatio: Nam etiam si a malo spiritu agitemur, semper tamen spiritus Dei nos aliquando monet“.

⁴⁾ Restitutio, p. 51.

sem fogta fel tökéletesen. Mert itt kétségtelenül a kegyesség nagy titkáról, a századok óta¹⁾ nyilvánuló isteni kijelentésről van szó, a mely sem az apostolok idejében nem nyilvánult teljesen, sem pedig a nagy tömegre nem lőn bizva meggondolatlanul²⁾. Már a hívők gyakran kérték, Ebion és Cerinth pedig sürgették János apostolt, hogy beszéljen, míg ő végre sok bőjt és kérés után ama hatalmas szót mondotta ki: „Kezdetben vala az ige“. Ekkor az üdvösségre nézve elég volt anynyit hinni, hogy Jézus a messiás, s mint messiás az Isten fia, az üdvözítő. Bár a nyers tömeg a Krisztus istenségét nem jól értette, mindazáltal megigazult e messiásban való bizalom által. Minthogy azonban a Krisztus istenségének tana csak kevesek előtt volt ismeretes, sőt akkor keresztény írókban is hiányt szenvedtek, a szent nyelvben sem voltak jártasok, az igaz hagyomány csak hamar elveszett, s a túlvilági élet után szemlélődők³⁾ a keresztény vallásra törtek és az ur Istent szétszakgatták“. Most azonban szabad, leleplezett arczczal fogunk az eddig soha sem látott Istenre nézni, s látni fogjunk, miként sugárzik vissza bennünk az ő világossága⁴⁾. A teljes kijelentés és az igazság határozott győzelme, így szól Servét, csak 1585-ben következik bé. Mert a János Jelenésekről irt könyve 12. §. szerint az egyház menekülése után 1260 napig vagy prófétailag szólva 1260 évig marad a pusztán. De az egyház menekülése a niceaei zsinattal (325) kezdődik, a hol a császár szerzetes, a püspök császár volt⁵⁾. Az ur Isten pedig három darabra szakítottatott⁶⁾. Azóta harc van a sárkány, a pápa ellen; s e harcban (Jel. 12, 7. nyomán) a Mihály részén az ő angyalai küzdenek, és a sárkányt kivetik. Tudva van⁷⁾, hogy a XVI-ik század fia a Jelenések számaiban bizva és a csillag-jóslat iránti előszeretete által vezetettve, magának

¹⁾ Restitutio, Proem. libror. de Trinitate.

²⁾ Restit. p. 19: „Magnum et sublime est hoc Christi mysterium, quod apostolorum tempore non temere in vulgus emittebatur.

³⁾ Magazin d. Auslandes. 1876. S. 333—336.

⁴⁾ De Trinit. libb. Proem: „Deum antea non visum, nos nunc revelata facile videbimus et lucentem in nobis ipsis intuebimur“.

⁵⁾ Restit. p. 398: „Constantino Imp. facto tunc monacho et Sylvestro in Pam Regem converso, necesse fuit, faciem orbis inverti“.

⁶⁾ Restit. p. 22: „tripartitum Deum caet.“

⁷⁾ V. ö. Mosheim, And. Vers. 93. s. köv. — Henry, III. 125. s. köv. Trechsel. I. 122. s. köv.

az ezer éves birodalmat kiszínezte, s a Jelenések 12, 7-ben előforduló Mihályban maga magát, Servét Mihályt látta ábrázolva. Ilyen volt a kor szokása. Minden reformátor többé kevésbé foglalkozott a világ végével, Krisztus békövetkezendő visszatéréssel és az ezer éves birodalommal. S miként Luther 1522-ben így nyilatkozott: „Én vagyok a németek prófétája“, mindeniknek életében voltak pillanatok, a melyekben magokat az igazság közvetlen üdvözítőinek tekintették, a melyek által Isten az emberekhez szól, s a melyek megsértése halálra méltó Istent káromlás. Minél inkább igényelték magoknak „ez utolsó, zavaros időkben“ Zwingli, Oecolampad, Butzer, Kálvin, Luther és Melanchthon, az Isten országa érdekében az ily kiváló prófétai hivatást, annál inkább felháborította Servétet, midőn ugyanazok a férfiak az ő Istennel való ö-zszeköttetését őültségnek, s Isten iránti odaadását a sátán által való elfoglaltatásnak kiabálták. „Melanchthon, te nyilvánosan fanatikus dühöngéseknek szidod amaz isteni beszédeket a Krisztus égi keresztségéről, s aztán azokat szégyentelenül kigúnyolod. Te és szellemtelen barátaid esztelen dühnek nyilvánítjátok a szent lelket“¹⁾. Servét nem engedi megzavartatni magát abban a meggyőződésében, hogy ő Isten prófétája, az igazság kimondója, s a „Restitutio Christianismi“ c. művét a következő szavakkal végzi: „A mit csak az angyalok valaha ismertek, azt ők éppen úgy Krisztustól nyerték, mint mi. Áldott legyen örökkön örökké, a ki az ő bölcsességét szívünkbe öntötte és velünk megismertette. Áldottak legyenek benne azok, a kik valóban hiszik, hogy ő Isten fia, a ki Istenben öröktől fogva viszszasugárzik és örökké uralkodik. Amen. Amen“²⁾.

Igy a spanyol próféta. Ő gyakran tévedett számításában, a mint ez a jövőbe nézőkkel megtörténik. De ki fogja azt mondani, hogy hazug próféta volt? A ki a Servét nézetei fejlődését elfogulatlanul követi, az az ő utolsó tan-alakjáról hamarabb elhiszi, hogy kora balhitével összevegyült, minthogy őt hitetlenség vezette volna. Ő tévedett: de őszinte, tiszta szívvel törekedett az igazságra, Azért korunkban Servétnek sok ellensége felhagyott aval, hogy neki a szándékos Istent-káromlást és ördögösséget vesse szemére. Minthogy azonban őt minden áron eretneknek akarták bélyegezni

¹⁾ Restit. p. 720: Apolog. ad Melanchton.: Fanaticos tu clamas furores, qui de coelesti Christi baptismo sunt divini sermones, quos tu impudenter cavillaris. Spiritus sanctus tibi et tuis animalibus insanus furor censetur“.

²⁾ Restitutio Christianismi, p. 734.

azért, hogy az egyháznak szolgáljanak, azért oda törekedtek, hogy a szellemdús spanyolt közönséges erkölcstelen embernek bélyegezzék.

Annak, a ki őt erkölstelennek, az az önzőnek tekinti, eléggé megfeleltünk. Servét legkevésbé sem önző. Vértanunak születve, mint orvos gyakran elfeledi, hogy neki testét és életét is kimélni kötelessége.

A ki az erkölcstelenség fogalmát közönséges nem i értelemben veszi, annak szemrehányása élet lerontja az a testi fogyatkozás, a melyet a Servét életében kétségbe vonni nem lehetett, azután annál kevésbé ¹⁾. Servét a szabad katolikus Vienneből jöve nem is sejtette, hogy ő Genfben századának legkémleltebb férfja. Ha ő mind e mellett az egyházi fegyelem által anynyira megszorított városban, a hol minden szakács és fogadósné a Kálvin kéme volt, csak egyetlen egy kétértelmű vádat ejtett volna ki, a mi az ő fogyatkozását elpalástolja ²⁾, akkor ő az ő buja századának sokat utazott orvosa, sőt saját tréfás kifejezése szerint, kiválóan tiszta lett volna. A mi végre az általa Charlieuben kötött házassági szerződést illeti ³⁾, ez ellen semmi becsület-ellenes dolgot nem lehet felhozni. Különben azok a férfiak, a kik Servétnek hibáit oly kiváló éles látással kutatták, azt is belétették volna hoszszu vádjegyzékökbe: a mi meg nem történt.

Most még csak egy részrehajlatlan feleletünk marad hátra ama szemrehányás ellenében, a mit majnem általánosan rászórnak a spanyol erkölcsi jellemére. A vád az, hogy ő arczátlan, szemtelen hazug, illetőleg hitszegő volt.

Kitől került ki ez az utolsó vád? A theologusoktól. A theologusokra nézve nem csekélyebb a Jézusról szóló evangeliumi tudósítások hitelreméltósága, mint az eskü melletti törvényzéki tárgyalásoké a kálvinista Genfben. De a ki a négy evangelium összeegyeztetésével tudományosan foglalkozott, az el fogja ismeri, hogy az evangelisták közül egy, kettő, három, vagy mind a négy is, egyáltalában nem volt hazug azért, mert a helyre, időre és más dolgokra vonatkozólag egymással, sőt önmagokkal is ellenkeznek. És miután az adatok nyomán nagyon sok bűnügyi tárgyalást ismerünk a Machiavelli századából, majdnem minden tárgyalásnál nyilvános ellentmondásokat lehetne felhozni a legmagasabb ran-

¹⁾ V. ö. Trechsel, I, 306. 18. 26 és 314 kérd.

²⁾ Trechsel, I 311.

³⁾ U. o. I. 314.

gu, legfeddhetetlenebb és leghitelreméltóbb t a n u k közt , a nélkül, hogy valakinek eszébe jutna az érintett tanukat az igazság czélzatos elferdítésével, hazugsággal, vagy hitszegéssel vádolni. És csak most magok a vádlottak! Én semmi súlyt sem akarok fektetni arra, hogy a vallatásoknál akkor szokásban levő kúnpadok, a börtön nyirkas hidege, sötétsége és megnevezhetetlen tisztátalansága a fogoly emlékezetét és értelmét megzavarhatta. De jól emlékezem arra, hogy az új büntető eljárás abc-jéhez tartozik az, hogy önmagának vádolására senkit sem szabad kényszeríteni. És aztán? ha Servétnek állítólagos hazugságai és hitszegései csupán az ellenséges bírák és tudósítók pusztá találmányai, a kiknek a Servét életéről és gondolkozásáról való tudatlansága felett az újabb vizsgálódás napi rendre tér? Azonban ám legyen ugy, a hogy tesszik, ha nekünk csak biztosabb bizonyítékok, s nem amaz eretnek-bírák gyámolítása alapján szabad Servétet hazugsággal vádolni, akkor kénytelenek vagyunk ítéletünket Servét felett kimondani, a miként ő az övét viennei nyomdásza felett kimondotta: „Ő becsületes ember, a ki csak igazságot akar mondani ¹⁾).

Ilyen formán Servétnek saját szavai és tettei minket önálló ítéletre vezettek az ő jelleme felett; oly ítéletre, a mely a maga fenségében hagyja meg mind a kettőt: a genfi Mózeszt és a viennei Ilyést. Kálvin abban hibázott, hogy korának legkegyesebb fia volt. Servét pedig abban hibázott, hogy százada fölé emelkedett. És ha eretnek azok, a kik a régihez ragaszkodnak, akkor más értelemben az is eretnek, a ki korának hite alapját megingatta, hogy új, szilárd koczkákból a jövőnek épületet emeljen. Ilyen, századára nézve veszélyes „eretnek“ volt Servét Mihály. S hogy Kálvin saját századát a spanyolnak felforgató tanaitól megmentse, megégette. Ezért Kálvinnak a maga százada szerencsét kívánt az ő bátor, nemes és kegyes tettéhez.

Servét a XIX. százhoz tartozik. Ez okból záradéku foglaljuk özsze néhány vonásban ama férfi jellem r a j z á t.

Servét spanyol nemes, a mórrok legyilkoltatása és a zsidók üldözései közepette nevezetessé lett régi, keresztény jogász-nemzetségből származott, kit az inquisitio a türelemnek örökre megnyert, Aragonia fejedelmének tanítója szabadabb gondolkozásra vezetett, az V. Károly gyontató atyja a kegyesség minden gyakorlatára megtanított, a ki a császár udvarában az Olaszországba tett koronázási út alatt a világ minden művészetével és pompájával

¹⁾ V. ö. *Protest. Kirchenzeitung*, 1876. S. 931—935.

megismerkedett, egész életében semmi fontosabb eseményt nem ismer annál, hogy egy bibliát talált. Erre lemond minden örömről, tisztességről és befolyásról, a mi markába akart hullani. Neki még csak egy szenvedélye van, Jézus. Életének további célja az, hogy ezt a Jézust megnyerje és az egész világnak kijelentse. A mi Jézusnak, az ő szive barátjának, ellene van, azt ő egy spanyol lovag egész hevével sujtja földre. A világ Jézusé, az ő barátjáé. De az ő elidegeníthetetlen jogánál fogva e Jézus előtt, a világtörténeti üdvözítő, a személyes Isten fia előtt bátorodik elvitatni az egyháztól a szentháromság könnyelmű iskolai tanát, a mely sem a bibliával nem hangzik össze, sem az észszel meg nem egyeztethető. Jézus miatt nem szabad félbehagyni a szent írás elvét ott, a hol az ember a legszentebb lény előtt áll. Nem, mert ha az egyháznak valamely tanát a szent írásnál fogva meg kell vizsgálni és annak nyomán reformálni, akkor az az Isten és a három személy tana. E meggyőződésnek igyekszik Servét megnyerni egymásután minden reformátort. Ő evel barátjának tartozik, a kiért szól. A reformátorok felelete pedig kiátkozás, száműzés, és halál. Servét nemesen, kevélyen és büszkén neveti fenyegetéseiket. Soha egy embertől sem félt, sem tanítójának el nem ismert. Ifjúságától fogva szembe néz a halállal. Oly édes az igazságért meghalni. Így lett ő reformátor akarata ellen; oly reformátor, a ki ott kezdett reformálni, a hol a többiek félbehagyták. De az emberek általánosan elfogadták a háromság tanát. A ki ezt elveti vagy kigunyolja, az mindenütt felbőszíti a népet. Mióta Servét a háromság régi felfogásának ellensége lett, azóta nem szabad forrón szeretett Spanyolhonába lépnie. Neki, a ki gazdag lelki tehetségekkel volt felruházva, mint nagy századában kevesen, a ki minden téren korszakot alkotott, a melyen csak mozgott, futnia kell Báselből, Augsburgból, Straszburgból és Hágenauból. Még Lyons és Párizs is csak hamar szűkökké válnak neki. Századának semmi mértéke nem talál az óriáshoz. Csupán egy érsek, Palmier Péter Vienneben, értette meg őt. De Kálvin itt sem enged neki nyugalmat. Villanovanus Mihály eretnekséggel vádolva börtönbe vettetik. S midőn innen menekül, Genfben megégetik.

Tekintélytől ment, a milyen tán egy második nem volt a XVI-ik százban, de a hol a bibliai tanra sokat tartott, ott az aggodásig lelkiismeretes; majdnem határtalanul önzetlen, békeszerető, tanult és tanulékony; a csendes tanuló szobát feltétlenül több-

re becsülve a zajos piacznál, a szélsőségektől és szóvitától idegen, kifejezéseiben folytonosan változó, a dolog iránt szilárd; a szerencsében bátor, a szerencsétlenségben Istenben bizó, szilárd és gyermekiesen kegyes; egyház-hívó katolikus tizenhét éves koráig, a toulousei biblia fellelése után pedig haláláig szent irást hívó, szabad evangélikus, protestáns soha, de viszont nem is pápa-istenítő, s mint ilyen, aragoniai Servet y Reves Mihály ellenségévé tett egymás után mindenkit az ő szabad, feltétlen és tekintet nélküli bibliai radikálismusával. A népért élt, kutatott és azon segített; az örök boldogságért a legcsekélyebb dolgokat is tekintetbe vette, s mégis, Vienne kivételével, sehol sem maradhatott egy évnél tovább, hogy a máglyát eléje ne állították volna: mint egy salamandra (tűzgyík), a melynek eleme a tűz. Miként egy aragoniai oroslán a Jézus lábainál, a kinek az Istentől adott erő elégséges, a ki magasan áll a körulte végbement történetes dolgok felett, a kit a benne lakó királyi szellem vezetett, s hozzá volt szokva, hogy célját egy ugrással elérje, nem tudakozódik a körulte levő kietlen világról. Servét, a ki eredeti és genialis, majd feltaláló, majd felfedező, kortársaitól kigunyolt és félreismert, századára látszólag eredménytelen volt, csak a syrupokrol való tana öt, Ptolemaeus két kiadást ért, jó lelkiismeretével anynyival közelebb jutott az éghez, minél inkább eltaszította a föld magától. Ő, mint minden tudományban éles látású vizsgáló; tegnap tanítvány, ma tanító, holnap mester és minta, soha sem akart biblia-tanulónál nagyobb lenni. A minden vallásban, Zoroáster-nél, Mózes-nél, Trismegistus-nál, Plátó-nál, Krisztus-nál és Muhamed-nél levő igazságok iránti égető buzgalma, minden dologban mutatott becsületes egyenessége, a legnagyobb veszedelmekkel szemben tanusított férfiassága, nem szenteskedő, nem zavargó és lankadt, hanem fris, vidám, igaz keresztényi élete azt szülték, hogy a törvényszék előtt is mint tulajdonképi bíró jelent meg, a ki a lábai alatt levő rögnél tovább látott, tovább látott annál az arasznyi időnél, melyben ütere vert; tovább látott annál a kis földi világnál, a melyhez testének lélekzete tartozott. Szive embertársainál, feje az égben, karja isteni barátjának, Jézusnak, válla körül, szelleme Istennél: így emelkedik ki a halvány spanyol óriás századunkban a genfi vérpad felett, s azt kérdi a lángok közül: „Engem az én korom megvetett. Én az utóvilágért éltem. Érted-e, a mit én akartam és a miért meghaltam“?

EGYHÁZ-KÖZÖNSÉGÜNK VAGYONI VISZONYAINAK ISMERTETÉSE.

A Keresztény Magvető azon dicséretes eljárása, hogy a tisztán egyházi dolgozatok mellett egyház-községünk administratív ügyei köréből is ad közleményeket, arra indit, hogy a jelen füzet teréből a t. szerkesztőség nagyra becsült munkatársai valamelyikének ne taláni megrövidítésével is tért kérjek *), s igénybe vegyem azt oly tárgyra, mely tudomásom és véleményem szerint vallás-közönségünk igazi és buzgóságra tettel is kész hiveit kétségkívül közelről érdekli.

Részemről mint egyház-községünk tűzhelyétől már hoszszu időn át távollakó csak arra valék utalva, hogy tájékozásomat egyházi közéletünk fejlődéséről és állapotáról, kivéve egyes jóakaratu magán tudósításokat, a Keresztény Magvetőből szerezzem, s miután tudom, hogy sokan lehetnek hozzám hasonló helyzetben, azt hívém, hogy leghelyesebben cselekszem, ha ohajtásomnak éppen egyházi folyóiratunk hasábjain adok kifejezést s ott teszem fel a kérést, hol a tárgy érdemét illető és hitem szerint vallás-közönségünk összes tagjait érdeklő választ évenként olvasni is ohajtanám.

Általánosán ismert dolog az, hogy nemzetek, társulatok és testületek anyagi életének és szellemi működésének egyik legfőbb záloga az anyagi élet fentartásához és a szellemi élet kellő nyilvánulhatásaihoz szükséges vagyoni erő állandó biztosítása. Egyház-közönségünk hivei előtt sem lehet tehát közönbös minél részleteseb tudomással birni azon állandó forrásokról, melyek lüktető ereje vallásos fejlődésünk és szellemi munkásságunk eszközei gyanánt szolgál. Tájékozást adhat ez arra, hogy miként kelljen lehető leg-czélyszerűbben eljárni a jelenben, és mire törekedjünk a jövő ille-tőleg egyházi életünk állandó biztosítása érdekében.

Nemcsak hogy nem kétlem, de benső hittel is meggyőződve vagyok arról, hogy azon t. hitrokonaim, kik vallásközönségünk bizalmából szereucsések egyházi ügyeink igazgatásában tetteleg részt-venni, lelkiismeretesen öröködnék a felett, hogy egyház-közönségünk

*) E kívánatnak örömezt engedünk. Reméljük, hogy cikkiró szakavatott dolgozataival többször is hozzájárul egyházunk ez életbevágó kérdésének tisztázásához. — Szerk.

összes vagyona, és ebben egyes alapítványainak tőkéi, a lehető legokszertibben és a legpontosabban kezeltessenek, s hogy vagyoni viszonyaink állásáról vallás-közönségünk bármely tagja és bármikor a legrészletesebb tájékoztatást szerezheti, s ennek alapján azt, mit jónak tart, illetékes helyen nemcsak tudomásra hozhatja, de ott azt, akár személyesen, akár közvetett úton, megfelelő méltatásra is juttathatja.

Részemről azonban a tájékozásnak a megjelölt közvetlen érintkezés útján való megszerezhetését, szemben a mai fejlettebb viszonyokkal és szemben azzal, hogy egyházunk saját folyóirattal is bír, mely kétségkívül egyházunk életével egyenlően állandó életű leendő, különösen pedig szemben azzal is, hogy az csak Kolozsvárt, tehát helyhez kötve nyerhető meg: ma már nem tarthatom elegendőnek. Nem pedig azért, mert erre nemcsak a hivatalos tárgyalások idején, de azon kívül is szükséges módot nyújtani és pedig aként, hogy az, mind a tájékoztatás-szerzőnek, mind az adónak, lehető legkisebb megterhelhetőségével járjon, az egyéni készségekre ne várjon, hanem azt serkentse s a magán előzékenységtől vagy szivességtől éppen ne függjön.

Ezen okokból tehát azt indítványozom, hogy vallás-közönségünk vagyoni viszonyainak ismertetése s az erre vonatkozó hivatalos tárgyalások, ez utóbbiak anynyiban a menynyiben éppen a vagyoni érdek netaláni megsértése nélkül nyilvánosságra bocsáthatók, — koronként a mint felmerülnek, vagy évenként legalább egyszer, a Ker. Magvetőben egész terjedelemben közöltessenek.

Én ezt oly kívánatosnak és anynyira szükségesnek is tartom, hogy ha a t. szerkesztőség ezen közlemények számára csak ugy adhatna helyet, hogy a folyóirat tartalmát lényegesen bőviteni kellene, akkor azt vélném, hogy ezen bővítés különben csekély költségeit maga az egyházi közpénztár viselje.

Szükséges volna különösebben, hogy minden év elején vagy illetőleg minden főtanács ülés előtt legalább 6 héttel közöltessék a megelőző év zár-számadása és pedig oly részletezéssel, miszerint abból tudni lehessen, hogy a bevételek és kiadások egyes fő-rovataira illetőleg ágazataira, mily összegek folytak be vagy adattak ki.

Közlendő lenne egy részletes vagyon-kimutatás, melyből mindenki ismerhesse azon vagyon-tőkét vagy birtokot, melynek rendeltetése vallás-közönségünk közszükségeinek fedezése, s hogy megtudhassa, ha vajon vagyon-szaporodás vagy csökkenés volt-é a

megelőző évben, s hogy olyan-é a kezelés vagy ennek eredménye, melyet az adott viszonyok között a legczélszerűbbnek és teljesen kielégítőnek lehet ismerni ?

Kívánatos lenne a megállapított évi költségvetésnek egész terjedelmében való közlése, hogy előre ismerhető legyen a gazdálkodási terv, mely a magyar unitárius egyház életének fentartására szolgáló vagyon mérlegére befolyással leend. A menyinyiben pedig a költségvetés és zárszámadás a külön természetű és rendeltetésű egyes alapítványok vagyontökéjét, jövedelmét és kiadásait nem tűntethetné ki: ez esetben az alapítványok költségvetései és évi számadásai is külön közlendők volnának.

Tudom azt, hogy vallás-közönségünk igen nagy részben oly jövedelemmel is bír, melyet egyesek önként elvállalt kötelezettség alapján évenként fizetni tartoznak, de tudom azt is, hogy ezek között tetemes hátrálékok mutatkoznak, ugyanazért szükségesnek tartanám azt is, hogy ezen egyesek tartozási és fizetési kimutatása évenként például december hóban a Ker. Magvetőben szintén közzétetnék, mert tapasztalatok bizonyítják, hogy ez eljárás általában véve az elvállalt kötelezettség pontosabb teljesítésére serkent és így a hátrálékok kevesbülését eredményezi.

Én ugy hiszem, hogy a vagyoni viszonyok általam körvonalaiban megjelölt ismertetése vallás-közönségünk közéletére és anyagi érdekeink lassu és biztos javulására, csak jótékony hatással lehetne, mert nem is tekintve a vagyon-felügyelet nyilvános gyakorlásának üdvös eszközét, alkalmas tényezőül szolgálna az érdekeltiségnek tágasabb körben való felkeltésére is, s ennek útján a munkásság és köztevékenység terére vonhatna még olyanokat is, kik különben távol maradnának. De alkalmas eszközül szolgálhatna ez még a nálunk anyyira szükséges egyéni áldozatkészség serkentésére is, mert az eddiginél könnyebben adna tájékoztatást a hiányokról, melyek segílyt igényelnek, valamint másfelől bővebb meggyőződést nyujtana arról is, hogy azok, kik áldozni készek, egész valóságában tudhassák meg azt, hogy a czél, melyet adományaikkal támogatni ohajtottak menyinyire lesz megközelítve.

Több éven át vártam, hogy a fennebbieket elmondja valaki más, de mert ez eddig nem történt, s bár időm és munkám saját szakkörömben is igen bő mértékben igénybe van véve, még se tudám megengedni a további várást, s elmondottam azért, mert a legélénkebben vagyok meggyőződve arról, miszerint vallásközön-

ségünk vagyoni viszonyainak évenkénti minél részletesebb ismeretése csakis üdvös eredményre vezethet; és miután mindnyájunk kötelességében áll az alapos reménnyel várható jó gyümölcsök megtermését elősegíteni; abban sem kételkedem, hogy a kérdésben forgó közlemények nyilvánosságra bocsátása lehető legközelebről kezdetét veendi.

Budapest, 1878. január hó.

Bedő Albert,
magy. kir. főerdőmester.

EGYHÁZKÖZSÉGÜNK PÉNZVAGYONA KEZELÉSÉRŐL S INDITVÁNY E TÁRGYBAN.

Az e tárgyban tett eddigi felszólalások és észrevételek mind azt mutatják, hogy egyes egyházaink pénzkezelése a legnagyobb részben igen sok kívánni valót hagy le; sőt az több tekintetben káros mind a hitelező egyházközségekre, mind az egyes adósokra nézve.

Azokkal együtt, a kik az ügyet nyilvánosság eleibe vitték s a kiknek ezért csak köszönetet szavazhatnak, én is tarthatatlannak állítom a jelen társadalmi viszonyok közt az eddigi kezdetleges pénzkezelést s annak jelzett hátrányait tapasztalatból csak megerősíthetem.

Minden felszólalók közt Rédiger Géza (I. Ker. Magvető 1876 V. füz.) barátom volt az első és az, a ki észrevételeiben különben ki nem fejtett indítványával, nézetem szerint, a leghatározottabban nyilatkozott az egyház-községek pénzügyi bajai orvoslásáról.

A második felszólaló Kovácsi Antal tanár ur volt, a ki hat környéki vizsgálószerk jegyzőkönyvéből*) összeállított kimutatás (I. Ker. Magvető 1876. VI. füz.) szerint 21,640 frt 20 krt, mint valóságos pénztári maradékot tüntet elé, a miből az ekkleziák helyes pénzkezelésére von következtetést. E valóságos pénztári ma-

*) Nem tudhatom, mi okból, K. tanár ur a más két környékről itt nem emlékezett meg. Talán, mert azokban vagy nem történt meg még akkor az esp. vizsgálat, vagy pedig nem volt a kimutatáshoz érdemes nagy mennyiségű pénztári maradék? Ha így van, ez csak jónak lehet a jele!

radékot Barabás L. lelkesz társammal együtt, a ki (a Ker. Magv. mult évi I. füz.) ennek eléállását igen találóan mutatta ki, én is bátor vagyok kétségbe vonni. Mert tapasztaltam, hogy igen sok egyház-községben a be nem jött kamatok bévettnek irattak s így egyéb bajok mellett az a furcsaság is megtörtént, hogy p. o. 500 frt bévettnek irt 10%-os kamatból bėjött valósággal 100 frt és mégis a számadolónak fáradságáért kiadatott a kamat megfelelő százaléka: 50 frt. De a számadásokban kitüntetett pénztármaradékok valótlanságát mutatja az is, hogy némely egyház-község tetemes pénztári maradék daczára is pénzt vett kölcsön igen magas kamatra s a számadoló adós maradt a vizsgáló-szék tiszteletdíjával is. Meg aztán hihetetlen is az a mai világban, hogy 124 ezer forint összegnek több mint 17%-a pénztárban heverjen!

De nemcsak a számadások, hanem az adós levelek is néha a valóságos tényállásnak meg nem felelőleg állittatnak ki, a minek oka lehet talán az E. K. Tanács által kiadott nyomtatott kölcsön-szerződési ívekhez való szoros ragaszkodás; mert ez ívek csupán valósággal kölcsön vett pénzről szólnak és más változattal ki nem állíthatók s ebből is később többféle baj és károsodás következhetik. Ugyanis közönségesen ismeretes dolog az, hogy legtöbbször az egyház-községek pénzei nem mint készpénzek adatnak ki, hanem valósággal egy másról kamatostól átvett adósság vagy kamathalmozással megnevekedett tőke, majd meg erdő, fa, gabona ára vagy éppen elhalt vagy volt számadolók liquidumai s több effélék ruháztatnak át s újittatnak illetőleg erősíttetnek meg az illetőkön illetőleg utódokon az említett kölcsön-szerződési ívben, mint „valósággal kölcsön felvett pénzek“, a mi az irt esetekben a valóságnak éppen nem felel meg. Mi következhetik már be ily esetekben? A pénz elveszése talán nem éppen; de az adós által vagy semmi-ségi panasz beadása következtében a nem valóságon alapuló per költségének elvesztése békövetkezhetik.

Ily esetekben helyesnek vagy legalább megengedhetőnek tartom azt, hogyha az E. K. Tanács által kiadott kölcsön-szerződési ívek mellőztetnek s a dolog természetének megfelelő kötelezvény lesz kiállítva.

Ime! eleget panaszkodunk, irnak egyház-községeink pénzügyi zavaráról, rendtelenségéről, károsodásáról, s mind ezt elég példával is birjuk igazolni. S meg vagyok győződve, hogy mindezek okát nincs miért keresnünk senkiben és semmiben egyébben,

mint az eddig követett rendszer már hiányos voltában. Mindennek, nézetem szerint, egyéb társadalmi bajok felett legfőbb oka egyházunkban, a pénzügyleteknél mindig megkivántató biztos, pontos, gyors és szigorú eljárásnak, a kellő végrehajtásnak hiánya. Eddig-élé egyházunkban alig kivántató meg egyéb a pénzkölcsönzésnél a kölcsönös és szeretetteljes bizalomnál s a végrehajtásból a legtöbbször elégnék tartatott az atyai megintés. Nem akarom én ezt kicsinyleni a világért sem; mert látom, hogy elődeink így is képesek voltak pénzügyi tekintetben felettünk állani; de kétlem, hogy az ma, különösen pénzügyileg szédelgő korunkban, elégséges legyen. Éppen azért akarom én azt, hogy magánosok és pénzintézetek példája után biztosítsuk s a lehető legnagyobb pontossággal és szigorral kezeljük pénzvagyonnkat, a mely nélkül a mi — kiválólag szereteten alapuló — egyházunk is a mai korban fenn nem állhat.

Ugyanazért tekintetbe véve az eddigi gyakorlatot, intézkedéseket s az újabban nyilvánított nézeteket, a következő indítványom szellemében ohajtanám kezeltetni egyház-községeink pénzeit. Mondaná ki egyházunk törvényhozó hatósága, hogy

1. A tőkepénz mindenek felett adóslevelekben helyezendő el, az egyház-község népességéhez és vagyonosságához képest:

- a.) a nagyobbakban 6,000 forintig,
- b.) a közepesekben 3,000 „
- c.) a kisebbekben 500 „

2. A pénz elhelyezendő takarékpénztárakban, az előbbi pontban megirtakon felüli összegek 2,000, 1,000 illetőleg 100 forintig. Kivéve azt az esetet, ha valamely egyház-községnek a közel jövőben építkezés végett nagyobb összeg bégyűjtésére volna szüksége.

3. Az 1. és 2. pont alatti, ugy az azon felüli összegek a lehető kedvező alkalommal földbirtokba fektetendők.

4. Az egyház-község tárában a pénzt nem szabad gyümölcsözeten hevertetni, hanem ki kell kölcsönözni vagy takaréktárilag kezelni.

5. Egyház-körönként az E. K. Tanács 1876—232 számú rendelete értelmében egy, a telekkönyvi hatósággal bíró törvényszék vagy járásbíróóság székhelyén lakó, lehetőleg hitrokon ügyvéd választandó az egyház-községek adósságos ügyei intézése végett. Külön fizetése nem lesz; fáradságáért a perköltségek kárpótolják.

6. Minden kikölcsönzött pénzösszeg telekkönyvi békebevezés mellett biztosítandó, még pedig ugy, hogy a kölcsönözni akaró az

illető számadoló vagy pénztárnoktól ajánló levéllel elmegy az ügyvédhez, a ki megnézi, hogy birtoka terümentes-e s annak egyharmad értéke felér-e a kölcsönzendő összszeggel, s ha fel, ebben az esetben a békebelezést keresztülviszi; s értesíti a pénzkezelőt, hogy a kölcsönzőnek, levonva tőle a bekebelezés szokott díját az ügyvédnek átadandólag, már adhat pénzt.

7. A nem valósággal készpénzül csinált hanem másoktól átvállalt vagy valami nyers termény árából vagy számadolók liquidumaiból támadt adósságok is az ügy természetének megfelelő kötelevekben és telekkönyvi békebelezéssel a köri ügyvéd útján biztosítandók.

8. A kamat 8%-osnál kevesebb nem lehet; de semmi czim alatt több nem fogadtathatik el az adóstól a tőke jövedelmeképen. A kamat félvévenként előre fizetendő.

9. A számadoló vagy pénztárnok évi fáradságáért a beszedett kamatok megfelelő százalékát kapja. P. o. bevett 100 frt 8%-os kamat után 8 frtot.

10. Kezesség mellett senki sem kap kölcsönt, hanem ha a kezes saját fekvő birtokára békebelezést enged. Sem a kikölcsönzött összszeg 50 frtnál kevesebb nem lehet.

11. Kölcsönt, a fennebbi pontok korlátozásai között is csak oly egyháztag nyerhet, a ki semmi nemű egyházi tartozással nincs hátralékban. Sőt az ily nemű kötelezettségeiket nem teljesítőktől az adósság per útján is felveendő.

12. Az adóstól a törlesztés könnyebbége tekintetéből, adósságának öt év alatti egyenlő részletekben való lefizetése is elfogadtatik. De a jelenben biztosítás nélkül künn és veszélyben levő pénzek egész összszegben felveendő.

13. Köteles minden pénzkezelő vagy pénztárnok évenként kétszer január 15-től 31-ig és július 15-től 31-ig a köri ügyvédnél az adósok listájával s az adós-levelekkel megjelenni, hogy a nem elég biztos elhelyezésű összszegek biztosittassanak s a netalán szükséges peres lépések a maga idejében megtétessenek. A meg nem jelenő pénzkezelő költségén a köri ügyvéd legfeljebb 30 nap alatt kiszáll az adósságos ügyek megvizsgálása végett.

14. A köri ügyvédnek, a kötelezettségének eleget nem tevő adós béperesítésére a presbyterium határozatából a gondnok ad felhatalmazást; de elhanyagolás esetében a felhatalmazást az esperest azonnal megteszi,

15. Az alapítványok és iskolák pénzei, hacsak azok kezeléséről az illető alapítók különös módon nem intézkedtek, hogy a mag- és bortárak pénzei a fennebbi szabványok értelmében lesznek kezelendők.

16. Ha valamelyik egyház-község keblileg nem volna képes pénzügyét rendbehozni s e szabályoknak megfelelőleg intézni, e tekintetből két szomszéd községbeli gondnok gyámsága alá helyeztetik.!

17. A vizsgáló szék a pénztárt mindenkor megvizsgálja; de esperesileg bármely időpontban is megvizsgálható. A pénztárból netalán igazolatlanul hiányzó pénzekért a számadoló ellen azonnal kereset indítandó.

18. Az évi számadást két példányban — a harmadikat beírva az egyházközség rendes számadásos könyvébe — a lelkész és számadoló vagy pénztárnok november 1-től a következő évi nov. 1-ig történt bévételekről és kiadásokról s végül az eredmény vagy kivonat czimén a szükségeseket a jövő évre figyelembe vétel végett bejegyezve, a pénztár állását kitüntetve, úgy készítik el, hogy azok mellé a számadoló vagy pénztárnoknak az egyház-községi gyűlés által megerősített évi naplója s a bevételt és kiadást igazoló nyugták s több effélék mellékelve legyenek.

19. A számadások így elkészítve és felszerelve, évenként novemb. 10-ig elkészítendőek a vizsgálószék eleibe terjesztés végett. Ellenkező esetben a lelkész(?) és pénzkezelő költségén a vizsgálószék 15, legfennebb 30 nap alatt újabban kiszáll.

20. A számadás mindhárom példányát az esp. vizsgálószék átnézi és egy-egy záradékban vagy helyben hagyja, vagy a netalán feltalált hibákat kiteszi; a helyi számadásos könyvbéli az egyház-községnél marad, s a más két példányt a vizsgálószék magával viszi: az egyiket az esp. levéltár számára, a másikat az E. Tanács eleibe terjesztés végett.

Ezek lennének, véleményem szerint, azok a szabályok, a melyek szerint biztosabban és pontosabban kezeltethetnének egyház-községeink pénz- s más ily módon kezelendő javai; sőt így némely káros mulasztások is helyrehozhatók lennének. Nem egészen új ez a fennebbi indítvány; mert ez részint régibb és újabb egyházi, részint országos intézkedések kifolyása. A menyinyiben pedig ez új

pontokat is tartalmaz, azokat a következőkben kísérlem meg indokolni.

Jelen indítványom átalában megköveteli a pontosságot, gyorsaságot és szigort, a melyek a hasznos és biztos pénzkezelésnek elengedhetetlen feltételei. Lesznek, meglehet többen, a kik ezeket az ajánlott pontokat túlszigorúaknak s egyházunk szellemével összeférhetetleneknek fogják találni; de erre előre is szabad legyen megjegyeznem, hogy nem túlszigorúak, csak olyanok, a milyeket a mai pénzkezelés megkíván; s az egyháziasságból sem von semmit le az, ha az egyház megtartja s megköveteli azt, a mi őt mindenféle törvény szerint megilleti. Másként nem lehet!

Kovácsi Antal tanár urral szemben Lőfi Áron lelkész urral együtt (Ker. Magv. 1877. III. füz.) én is legjobbnak és helyesebbnek tartom a pénznek adós-levelekben és pedig a zálog-jognak telekkönyvi bekeblezés melletti elhelyezését (1.).

Vannak esetek, midőn az egyház-községnek nagyobb készpénzre van szüksége. Ebből a tekintetből szükségesnek tartom a takarékpénztárba helyezést is (2.).

Ha valamelyik egyházközség a pénz kamatoztatásával vagyoniilag sokra ment, már ekkor legjobb és legbiztosabb a fekvő birtok vásárlása (3.).

Az értékpapírok gondozása és elhelyezése faluhelyen sok nehézséggel jár, azért a pénznek ily módoni elhelyezését én nem tartom ajánlatosnak.

A mi már az 5. 6. 7. 12. 13. 14. pontok alatti szabályokat illeti, ennek gyakorlati keresztülviteléről sok jót várok. Ezekkel szükséges segítségökre menni a számadolóknak, a kiknek így egyfelől ugyan nehezedik kötelességök a köri ügyvéd előtti kétszeri megjelenéssel; de másfelől rájuk semmi nyomást nem fog gyakorolni semmi sógorsági, komasági s több efféle tekintet, hanem a közjó érdekében egyedül a kötelesség teljesítése fog előttök állani. Szükséges ezekkel segítségökre menni oly egyház-községeknek, a melyeknek, ha talán még ilyenek is találtatnának, nincs elég erkölcsi erejük önelhatározásukból erélyesen és gyorsan lépni fel közjavuk érdekében.

E szabályok gyakorlati keresztülvitelétől azért várok jó eredményt, mert arról több évi tapasztalat győzött meg, különösen m. vásárhelyi egyházközségünkben, a hol a pénztárnok, minthogy telekkönyvi székhelyen lakik s törvényszéki hivatalnok, igazithatta

azt is, a mit igazítani fogna ama köri ügyvéd, az egyházközség adósságait is. Ott, a ki békebelez, kap kölcsönt; a ki pontosan nem fizet, perrel fenytetik. A kinek pénz kell, örömmel folyamodik oda, pontosan fizeti a kamatot, s így az egyház-község pénzvagyona szépen gyarapodik. A pénztárnok a mit bevett, arról számolni tartozik; de a mit bé nem vehetett, bé nem kapott, nem íródik az ő terhére bevettnek, hanem az az iránti béperelésre felhatalmaztatik. Az ilyen pénzkezelés hasznára van az egyház-községnek s még sem tesz tönkre senkit; de meg a pénztárnokság sem gyötrem. Minthogy pedig igen kevés egyházunknak lehet a telekkönyv székhelyén lakó pénztárnoka, a ki minden alkalommal könnyen kinézhesse a kölcsönzők telekkönyvi állapotát, ezért tartom szükségesnek oly köri ügyvédek választását, a kik a telekkönyvi hivatal székhelyén laknak.

A 10. és 11. pontokat azért látnám szükségeseknek, hogy az adósság-csinálást megnehezítsék; mert miként az előbbi felszólalók is hangsúlyozták, a könnyű adósság-csinálás tönkre teszi egyeseinket, s így a kölcsön-pénz rajtok áldás helyett átok. Én is azzal tartok, hogy nem jó minden embernek a kölcsönpénz s ezért ohajtanám a kölcsönzést megszorítani s meg azért, hogy így biztosabb lenne az elhelyezés s könnyebb a kezelés is. S a mi több, az erkölcsi jó hatás sem maradna el.

A 4. 8. 9. 15. 16. és 17-ik pontok nem kívánnak bővebb indokolást. Igaz, hogy a kötelességeiket elhanyagoló egyházak és számadolók ellen a két utóbbi pont kemény eljárást állapítana meg; de a kötelességöket híven teljesítők azt ne vegyék magokra, hisz annak szigorát nem is fognák érezni. Kötelességök teljesítése pedig jövőben kedvesebb és könnyebb lenne, mivel az ily értelmű eljárás, a minő a fenn irt indítványban ajánltatik, segítségökre lenne minden tekintetben. Ugy szólva: csak a bevétel és kiadás fáradsága lenne rajtok.

A három utolsó pont által rendszeresebbé szeretném tétetni az egyház-községek számadásait s azok vizsgálatát. Mert semmiként nem találok helyesnek azt, hogy az esperesi vizsgálószerk, a melynek más nemű és fontosabb teendői is vannak a kiszálláskor, a számadások elkészítésével avagy legjobb esetben másolgatásával töltse el ideje legnagyobb részét, igen sok helyt 24—48 óra telvén belé mig a számadást úgy a hogy összeállithatja fir-k fark papirszeletekről. E tekintetből a vizsgálószerknek, nézetem szerint,

mint számvevőszéknek csak a számadások felülvizsgálata kell hogy feladata legyen. Ama hosszas számadás-készítés miatt a vizsgálós-zék tagjai két—három hétre maradnak távol — a legtöbbször népes — egyházaiktól, és pedig oly terhes és huzamos munkában, hogy mikor a régiék meg-megpihentek, így kelle szólaniok: „Homo non est pecus“. S meg a vizsgálat így sok költségbe is kerül. Ennek igazolásául csak azt említem fel, hogy a közelebbi alkalommal a maros-köri 13 anya s pár fiók, de legnagyobb részt szegény egyházban a vizsgálós-zék költsége, tiszteletdíj s ellátás sat. czímen 195 frtra is felment, míg az indítványoztam mód szerint rövidebb idő alatt esnék meg a vizsgálat s így szállhatna a költség is. A számadást legalább egy példányban különben is köteles lévén a számadoló gondnok az egyház-község eleibe terjesztés és helybenhagyás végett elkészíteni, a lelkész és számadoló módját fognák találni, azt még három példányban kiállítani.

A felsorolt indokokból szeretném fennebbi indítványomat vagy legalább ahoz hasonló szellemű eljárást életbe léptetve látni egyház-községeink pénzkezelése körül.

Azt jegyzi ugyan meg észrevételei között Lőfi Áron lelkész ur: „Van, hite szerint lenni kell, minden tőkepénz kezelő egyháznak keblileg megállított alapszabálya, a kezelésre vonatkozólag.“ Ez a mennyire szép, épp annyira ohajtandó lett volna, hogy bár legalább saját egyházközsége alapszabályait közölte volna, hogy a miket ottan hasznosnak tapasztaltak, érvényesítettük volna más helyeken is.

Azonban bármennyire szép és szabadelvű volna azon intézkedés, hogy az egyes egyházak maguk alapitnák meg pénzkezelési alapszabályaikat, azt még sem tarthatom helyesnek azért, mert a pénzkezelés szabályai megállításánál némely helyt és némelykor az egyes tagok nem annyira a köz- mint inkább saját érdekeikre lennének tekintettel. Jobb, nézetem szerint, ha e szabályokat az E. Tanács állapítja meg.

Kovácsi Antal tanár ur a mult év végén tett idevonatkozó felszólalásában azzal biztatott volt, hogy „az E. K. Tanács néhány héttel ezelőtt megbizta a pénzügyi bizottmányt, hogy az ekklézsiák pénzei kezelése tekintetéből hozandó intézkedésekre nézve tervzetet adjon“. Ennek eredményét azóta várva-várom, mert tapasztalom szerint a mai kornak megfelelő helyes pénzkezelésre nagy és sürgős szükségünk van. Éppen azért nem is lehet célom fen-

nebbi indítványommal ama tervezetnek útját állni, hanem csak az, hogy ha azt, mint közvetlen tapasztalaton alapuló észrevételt, a fontos ügy érdemére vonatkozó egyéni nézetet az illetők figyelembe vennék.

Az igazat megvallva, szerettem volna, ha avatottabbak állottak volna elé pénztárkezelési kész tervezettel; de még inkább szerettem volna azt, ha rajtunk egyházi férfiakon kívül, a kik e téren avatatlanabbak vagyunk, a pénzügyi és törvénykezési dolgokban jártasabb világi férfaink is szólnak vala, de még nem késő, hogy szóljanak e tárgyhoz, hisz az egyház és annak javai felett mindnyájunknak kötelessége tehetségünk szerint öröködni

Kelemen Albert.

MÉG EGY NEHÁNY SZÓ EKKLÉZSIÁINK TŐKEPÉNZEI KEZELÉSÉHEZ.

Tisztelt szerkesztő urak! Legyen szabad ezen kérdést intéznem Önökhöz: A Keresztény Magvető 12-ik kötet 1-ső füzetében „Még egy pár szó ekklezsiáink tőkepénzeiről“, és viszont a 12-ik kötet 4-ik füzetében: „Ismét egy pár szó ekklezsiáink tőkepénzei kezeléséhez“ című czikk írója, Barabás Lajos aláírással egy személy-é? Mi vezet ezen kérdésre, indokolom.

A Ker. Magvető 12-ik kötet 1-ső füzet 48-ik lapján, egyházaink tőkepénzei kezeléséről, talán az egyik B. Lajos így szól: „Ideje is volt, hogy e kérdés felszínre kerüljön, ideje, hogy e kérdéssel tüzetesebben foglalkozzunk, és ideje lenne, hogy a Méltóságos és Főtisztelendő egyházi képviselő Tanács ez ügyben oly határozatot hozzon, a melynek következtében, az ekklezsiái tőkék biztosítása mellett az ekklezsiái tagok mind inkább-inkább elszegényedésének útja vágassék. De mielőtt e határozat megszületnék“ sat. És ime, a Ker. Magvető 12-ik kötete 4-ik füzet 244-ik lapján, talán a második B. Lajos így szól viszont az ekklezsiái tőkepénzei kezeléséhez: „Az E. K. Tanács különben e tekintetben 232—1876. sz. alatt megtette a kellő intézkedést“ sat. Hogy a fennebbiek két személyt, különböző véleménnyel és állítással tüntetnek fel, semmi kétséget nem szenved; ha még a 12-ik kötet 4-ik füzet 241-ik

lapjáról e lelkére hivatkozó sorait is idézem : „Én lelkem meggyőződése szerint mondhatom, hogy az egyházi Főtanács minden alkalommal megteszi, s ugyan ez ügyben is megtette a sarkalatos intézkedést“. Ime! mint siet egyik a másiknak (szerinte) elkövetett hibáját helyreütni s lelki vezekléssel bocsánatot kérni.

Megkülönbözteti a két cikk szelleme is azok íróját. Mert míg az első a kérdés alatti tárgyhoz igyekszik a „birtokában lévő adatokkal“ hozzászólni; a másik a 4-ik füzetben, államkormányzati elvekkel tömve, népismereti, lélektani alapon nyugvó mély meggyőződése kifejezésével emel kalapot a székely nép előtt, hazája és egyháza iránti buzgó szerelméért és áldozataiért, melyeket szívesen tesz azok oltárára, sőt életét sem kiméli, ha a szükség úgy kívánja; de ha virágzik a hon és egyház, akkor kötelezettségei teljesítésére nem lehet bottal is ráhajtani. — Tessék a kalapját feltenni; olyan nép, milyennek így a székely ismertette van, nem érdemes arra, hogy senki kalapot emeljen előtte. Az ily megtiszteltetést, bár nem vagyok az egésztől felhiva, a székely nemzet nevében visszautasítom. Talán itt helyesebben alkalmazhatnók Bodoné aszszonyát; de álljon itt egy más közmonda: csúnya madár az, melyik saját fészkebe piszkol.

Ezek előrebocsátása után áttérek a kérdés alatti tárgyra, s itt azonnal nagyszerű tévedésemért engedelmet kell kérnem; mert a 4-ik füzetben megjelent cikk egészen kivilágítja, hogy egy B. Lajos írta; mert ezt mondja: „Amaz állításon, hogy a tőkepénz ekkléziáinkra s annak egyes tagjaira nézve, az olyan kezelés mellett, a milyen eddig némely helyeken divatozott, áldás helyett átok, indokolásával együtt ma is fentartom“. Boldogítsa e szép hite B. urat, én nem ellenzem; de hogy józanon gondolkodni tudó emberrel ezt elhitesse s annak a fejébe verje, azt felfogni képes nem vagyok. Én azt hiszem, hogy lehet a rosztól kezelés átok, de a tőkepénz soha. Legyen hite B. urnak továbbra is az, hogy a kölcsönzött pénz, melyet a kölcsönző soha vissza nem fizet, sem arra évi kamat nem járul — elszegényíti, koldussá teszi az egyház tagjait, de én ezt soha el nem hiszem; s legyen meggyőződve B. ur, hogy az az egyházi tag, a ki engem erre figyelmeztetett, nem akart tévútra vezetni, mert meg se engedtem volna, a minthogy B. ur által se engedem magam tévútra vezettetni. Indokai sem előlegesen, sem azokhoz ragaszkodó állásában meg nem győztek, s ily értelemben nem is győznek meg soha.

Sajnálom, hogy a fenforgó tárgyhoz, bármelyik körből, a t. vizsgálószerk tagjai közül senki sem szólott hozzá. Én ugy tudom, hogy a kör vizsgálószerknek minden körben, a számoló gondnok vagy pénztárnok, a saját egyháza minden lehető jövedelmeit a bévetelek során bemutatja saját neve alatt költ számadásában, mely megelőzőleg teljes egyházi gyűlés előtt felolvastatott s megerősített. Kérdem: van-e a vizsgálószerknek a felelősség melletti számadón kívül mással dolga? Erre fektettem fősúlyt megelőző cikkemben is, legyen a vizsgálószerknek szigorú utasításul adva, hogy a számadás megvizsgálása után rögtön, a számadás rendén feltűnt pénztári maradékot készpénzben számlálja meg, a meg nem számlálhatóért a számolót vonja vagy vétesse kereset alá. Erős meggyőződésem, legyen a számoló ily felelősség mellett sógor, koma vagy édes testvér is, nem fogja magát soha senkiért rászédetni, annál kevésbé saját vagyonát másokért feláldozni. Önként értem, hogy a hol tőkepenzkezelésről van szó, ott a már e tárgyra vonatkozó rendeletei és utasításai a mlgs E. K. Tanácsnak szigoran tartassanak meg; de itt sem értek egyet B. urral, hogy például elégséges legyen a Mlgs és Föt. E. K. Tanács részéről csak rendelkezni, mert ez soha jó eredményre nem vezet, hanem utána kell nézni, vajon rendelkezései teljesítetnek-e vagy nem?

Még csak egy pár szót. Igen szépen illusztrálja B. Lajos ur azon elvét, hogy egyházaink tőkepenzei egyháztagjainkra elszegényítőleg hatnak; mert ez állítása szerint nem azt teszi, mit én jeleztem megelőző cikkemben, hogy ha egyházaink lehető s szerény kamatra kiadandó tőkéit elvonjuk egyes hitrokoninktól, ez által a szivtelen uzsorások körmei közé annál hamarabb kerítjük; „hanem azt, a 4-ik füzet 243 és 44-ik lapjain, hogy ama nemes hitrokonaink célját, kik egyházaink buzgó szerelmétől vezettetve, alapítványokat tettek vagy teremtettek az egyház és annak tagjai terhei könnyebbítésére, tekintetbe véve, az alapítók céljához képest kezeljük“. E tárgy felvetése után ez az első szó arról, hogy egyházaink tőkepenzei nincsenek a véghagyományozók akarata és rendelkezése szerint kezelve. Ha adatok lennének ily esetre vonatkozók kezén, bátran lépjen elő velök, mert én ilyet sem nem ismerem, sem nem hallottam.

Lófi Áron.

EGYHÁZI ÉLETT.

Budapest, decz. 25. 1877.

Tisztelt szerkesztő ur!

A budapesti unitáriusok körében közelebből történt két figyelemre méltó mozzanatról kívánom értesíteni becses folyóiratának olvasóit.

Egyik a br. Baldáchy Antalnál tett tisztelgés. Ugyanis a br. Baldáchy által a magyarországi őszzes protestánsok javára tett nagy-szerű alapítványért, mint már előbb a ref. és ágostai hitv. egyházak, vallásközönségünk egyh. főtanácsa is kifejezvé hálás köszönetét a nemes alapítónak, az erről szóló okmányt egy küldöttség által kívánta kézbesíteni. A küldöttség vezetője Hajós János belügy-miniszt. oszt. tanácsos, tagjai br. Orbán Balázs orsz. képviselő, Buzogány Áron miniszt. titkár, dr. Hatala Péter egyet. tanár, Jakab Elek Magy. Tud. Akadémiai tag s orsz. levéltári aligazgató, Éjszaki Károly kir. főmérnök s a Petőfitársaság alelnöke, Bedő Albert kir. főerdőmester, Sebes Pál miniszt. titkár, Székely Mihály tanár, Gaál Jenő ügyvéd, Farkas Sándor miniszt. számtiszt. E küldöttség decz. 17-én br. Baldáchy által fogadtatván, a főtanácsí okmányt Hajós János a következő beszéd után nyújtotta át:

Méltóságos Bátor, országos képviselő ur.

Egyházunknak mélyen tisztelt Jóltevője!

„Az egykori erdélyi, de most már hála az 1848-ki illető törvénynek, magyarországi unitárius egyház-köztség Főtanácsa évenként tartván gyűléseit, azon nagy értékű és jelentőségű alapítványról, melyet Mlgod a magyarhoni protestánsok, s egyszersmind az unitárius egyház javára is 1876. oct. 19-én tenni méltóztatott, csak a f. évi september havában tartott gyűlésén értesülhetett hivatalos úton. Hivatalos úton mondtam, mert különben egyházunk hívei közt már azonnal villámgyorsasággal terjedett el e nagy lelkű adományozás híre és legforróbb hálaérzetet keltett fel ugy az egyházi mint a társadalmi élet minden rétegében.

„E hála érzelmei közt vette örvendetes tudásul az egyházi Főtanács is Méltóságod ezen örök emlékü tényét, s ez érzelmeinek egy köszönő iratban kívánván kifejezést adni, nekünk jutott a szerencse e köszönő iratota magyarhoni unitárius egyetemes köszönet nevében küldöttségileg kézbesíthetni.

„Mi pedig kimondhatatlan örömmel és teljes készséggel felelünk meg e minket megtisztelő megbizatásnak.

„Mert tudjuk, hogy habár félreismerhetlenül előrehaladott a társadalmi műveltség, tisztultak sok tekintetben a vallási felfogások, és általában nagy fejlődésnek indult az emberi értelem, de azért nem egyszer tapasztalhatni, hogy a józan emberi ész és az ember-szerető szív még a jelen korban sem szabadult meg egészen azon ferde felfogás békóitól, mintha még a jótéteményt is csak a fele-kezetesség szűk keretében lehetne és kellene gyakorolni.

„De örömmel teljesítjük e feladatunkat azért is, mert azon meggyőződésben vagyunk, hogy a hitélet egyetemes világában a protestantismus az, a mi a politikai életben a szabadság drága kincsé, s a ki a protestantismus elveit és eszközeit támogatni kívánja, az az általános szabadságnak, illetőleg a szabad gondolkodásnak és az emberi értelem fejlődésének teszen kiváló szolgálatot.

„Végre, annál nagyobb örömmel felelünk meg a mostani feladatunknak, minél fájdalmasabb érzetek közt kell visszaemlékeznünk egyházunk történetéből arra: mily sok üldözésnek és sanyargatásnak volt kitéve hazánkban is a protestáns hitélet s ezzel az unitarismus is, és minél élénkebb mibennünk annak tudása, hogy ha e százados sanyargatások daczára is, megfogya bár de törve ve nem, fentartja hitét az unitárius egyház, szabad fejlődést engedve az értelemnek, és bírja habár szükségekkel küzdve is önfentartása eszközeit, de mindezt nem valamely felsőbb hatalomnak, vagy a sors kedvezményeinek tulajdonítja, hanem saját hűvei buzgóságának, szilárd kitartásának, áldozatkészségének és szívós öszszetartásának köszönheti.

„De minél erősebb e tudatunk, és minél szilárdabb előbb jelzett meggyőződésünk, annál mélyebb tisztelettel kell meghajolnunk Méltóságod ezen fényes jótékonyági ténye, fenkelt gondolkodása, felekezetességen és a kor bal felfogásán felülemelkedett vallásos buzgalma előtt.

„Mlgod e nagyszerű ajándék által követendő példát mutatott fel a világnak arra: miként kell a ker sztényi egyetemes, felebaráti szeretetet gyakorolni, és pedig nem szóval, mely elenyészik mint a köd, hanem cselekedettel, melyben egyedül nyilatkozik Jézus szerint is az igaz hit és valódi szeretet isten és emberek iránt.

„Legyen Mlgod meggyőződve, hogy egyházunk egyes hűvei is azon magas erkölcsi jelentőségben fogják fel Mlgod e nemes cselekedetét, a melyet annak Mlgod szabad gondolkozása, buzgó keresztényi érzelme, áldozatkészsége, és az előbb jelzett tekintetek kölcsönöznek. Méltóságod nevét hálás örömmel jegyezte bé egyházunk jöltevőiről vezetett aranykönyvébe, és valamint ott, úgy egyházunk hűvei lelkében is feledhetetlenül élni fog Mlgod neve, melyet e nemes tette által önmaga megdicsőített.

„S midőn e külsőleg szerény, de a hála és vallásos kegyelet legőszintébb érzésében gazdag iratot ezennel tisztelettel átnyújtjuk, ezt azon buzgó obajtásunk kíséretében teszszük: hogy a mennyei gondviselés Mlgod közhasznu munkás életét az emberi élet végső határáig nyujtsa meg.

Erre a nemes báró meghatóan felelt, fejtegetvén a nagy súly indokokat, melyek őt alapítványa tételére indították, s a czélt, melyet az alapítványnak el kell érnie, ha az gondosan megőriztetik és híven kezeltetik. Mind két beszéd végén az alapító hosszasán megéljeneztetett. Ez után egy óráig társalgott a küldöttség tagjaival, több kérdést intézvé az unitáriusok viszonyait illetőleg. Végre más napra ebédre hívta meg a küldöttség tagjait a Hungaria vendéglőbe.

Az ebéden a küldöttség nevezett tagjain kívül néhány országgyűlési képviselő és journalista is részt vett. Poharat emeltek br. Baldáchyra Hajós, Jakab Elek, Buzogány, Hatala és Orbán Balázs, különböző szempontokból emelvén ki az általa tett alapítvány fontosságát s az alapító érdemét, mire a házi gazda, meleg szavakkal üdvözölte a küldöttséget s szép jövőt kívánt az unitárius egyháznak. Mindenik köszöntőt éljenzés és Rác Pali zenéje követte. A derült lakoma kitünő hangulat közt, későre ért véget.

A másik figyelmet érdemlő mozzanat karácson első napján Hajós János szállásán tartott isteni tisztelet. Buzogány Á. rövid beszédben fejtegette a nap fontosságát, különösen kimutatván Jézus dicső alakját, az általa tanított örök igazságokat, melyek az emberiség nemes fejlődésének, boldogságának és üdvének öröktől fogva alapjait tették és fogják tenni mindörökké. Ezt buzgó ima és urvacsora osztás követte. A szép számmal öszszegyült hívek meghattott, ünnepélyes hangulatban szoritottak kezét s oszlottak el. Látszott mindeniken a lelki megelégedés a felett, hogy a ker. világ általános ünnepében ők is találnak egy pontot, a hol közös imábau, felbuzdult szívvvel a szeretet és jóság kútfejéhez emelkedhettek. — n.

Torda, 1878. február 12.

Folyó évi január 26-án d. u. érkezett meg tordai egyházunkba a magyar unitáriusok püspöke főt. Ferencz József közigazgatási főjegyző Kovácsi Antal tanárral, a szokott egyházlátogatásra. Bészállván a papi lakba, s a várakozó előljárók és tisztviselők s hívek őszinte üdvözlétét fogadván, intézkedett, hogy a kebli egyháztanács tagjai másnap, az az január hó 27-én 8 órára a szokott tanácskozó helyre tanácskozás s a vizsgálatok megkezdése és megtartása végett hivassanak meg. Pontban 8 órakor az irt nap reggelén követség jelent meg kérni a főpásztort, hogy a közjegyzővel egyetemben a már bégyült k. tanács körébe elkísérhesse. Mi megtörténvén, a főpásztor meleg érzéssel üdvözli az atyafiakat,

felemlítvén, hogy egy és más okok, kiváltképp pedig az érdemekben gazdag és örökre felejthetetlen előde b. e. Kriza János halála miatt már 12 év óta itt egyházlátogatás nem történhetvén, hivatali kötelességének ismerte az elejtett fonalat ott, hol az megszakadt, felvenni; s meleg szavakat intéz egyszersmind az illetőkhez, hogy eldödeiktől örökölt vallás-szeretettel ápolják az egyház ügyeit, a közjót és közerkölcsiséget, mire hasonló meleg szavakkal felelvén az egyház első gondnoka Szigethi Csehi Sándor, az ülést megnyitottnak nyilvánítja. A tárgyak pedig, mikről határozatok és intézkedések tétettek, csak a lényegesebbeket említve fel, dióhéjba szoritva, következők:

Legelsőbben is 1) Czélszerűnek látja a V. Szék a Főtanács 1873-ban 21. sz. a. kelt határozatát az egyes egyházak hatóságának szervezetére nézve életbe léptetni, s felolvastatván a Canont, annak minden pontja alkalmazásba vétetni elhatározatván, behozatik a kettős elnökség — világi és egyházi —; meghagyatik a más egyházaktól eltérő gazda-gondnok és pénztárnoki hivatal, s 24 személyben megállíttatik a választott egyházi tanácsosok száma, melyből az elnökökön kívül, érvényes határozat hozatalra legalább 5 tag jelenléte szükséges; a tanácsosok megválasztásának pedig az ekklezsia közgyűlésében kelletvén törénni, ennek ideje másnap, azaz január 28-ka d. e. 9 órája tüzetik ki. 2) Örömmel győződött meg a f. t. V. Szék, hogy az egyház minden tisztviselői kötelességeiket híven és áldozatkészséggel teljesítették, s méltányló elismerését fejezi ki. 3.) A belső emberek fizetését s ennek kiszolgáltatását rendben, sőt némileg javítva találta, s azt ezutánra is megerősítette. 4.) Az egyház fekvő és felkelhető vagyona nem apadván, sőt kisebb és nagyobb hagyományok és ajándékokkal szaporodván, szintén örömmel veszi tudásul, s az egyház arany-könyvébe az illető pap által a hivek buzgósága fentartására feljegyeztetni határozta. 5.) Intézkedik a confirmatio további folytatásáról, a más felekezetű iskolába járó gyermekek vallásbeli tanításáról, s a már korábban megszűnt leány-iskola lehető helyreállításáról, s kérdést tesz a közerkölcsiség miben létéről.

Miután e közben az isteni tisztelet ideje eljött, az egyház tanácskozó tagjai templomba kísérik a f. t. v. széket, holott is a helybeli pap buzgó imát emel a mindenhatóhoz, s a f. t. püspök a zsúfolásig bétölt minden rendű és nagy számú közönséghez megható üdvözlő beszédet tart; felemlítvén a multból azt, hogy ő tu-

lajdonképp nem most lép új ismeretségbe ez egyházzal, mert már ezelőtt 17 évvel volt itt szerencséje hirdetni az apostol intelmét a „tevésről és türésről“. Elragadólag indézi fel a multból, hogy az unitarizmus, a hit és lelkiismeret szabadsága e városban mondatott ki országosan, ennek halhatatlan bajnoka Dávid Ferenc itt vádoltatott, s mártirkoszorújának első tövisai a méltatlan megtámadásban itt készültek; s hitünk diadalának 3 száz éves ünnepén 1868-ban szintén itt volt szerencsés szólni „a szabadságról, melylyel minket a Krisztus megszabadított, hogy ebben álljunk meg“, s most mint e nyáj főpásztorának öröme szolgál, hogy sokszorozott gondját és kötelességeit tovább folytathatja. A megemlékezés eme világánál egy jobb jövő reményét éleszté fel a gyülekezetben, melynek kebeléből a város érdemes polgármestere s az egyház első gondnoka örömmel üdvözölvén, a városi dalkör némely tagjai és a helybeli közéletana énekara által szépen rendezett éneklés után, a templomi gyülekezet meghatottan oszlott el.

Másnap, az az jan. 28-án, a még függőben lévő ügyek végett újabb ülés tartatván, megválasztattak általános felkiáltással az egyház világi tisztviselői, u. m. első gondnoknak Szigethi Cs. Sándor, pénztárnoknak Lukács Sándor, gondnoknak Fodor Mózes, jegyzőnek Nagy Olivér, ugy szintén a megállapított 24 e. tanácsos titkos szavazattal, főleg az ifjabb és már állásuknál fogva kitünőbb egyénekből. Előterjesztetnek a 12 évi pénztárnoki és gondnoki számadásokra tett észrevételek, elenyésztetnek némely aggodalmak, s több intézkedések tételnek. Feleskettetnek a megválasztott tanácsosok, kiknek buzgón örökdő munkásságára bizatik az előljárókkal egyetemben az egyház hajója, s a főpásztor áldást kérve Istentől munkáikra, buzdító szavakban vesz búcsut a viszontlátásig, mit a helybeli pap azzal a szives ohajtással viszonzoz, hogy adja az ég, hogy a mely békét és szeretetet találtak az egyházban, oly üdv és szerencse kísérje a távozásban, nehéz és fontos hivatásának útjain, a vallás, a tudomány, az egyház és nemzet szent ügyének nevelésében. És így s ezzel a látogatás az egyház kebelében bévégződött.

De szint ily nemes és szent kötelesség várakozott az irt hó 29, 30 és 31-ik napjain a v. székre. Ekkor kezdődtek a helybeli k. tanodában a vizsgálatok, melyek megkezdésére meghivni az egyik felügyelő gondnok Veres Dénes vezetése alatt megjelent a tanári kar. Igazgató Pálfi Károly lelkesülten hívá meg a püspököt és jegy-

zót, hivatkozván az iskola történelmi multjára, jelen állására és szellemére, melynek oltárán idegen tűz égni nem fog soha, s elismerő viszont-felelet után felkísértetve, megkezdődtek a vizsgálatok, melyeken rendszerint mindig jelen voltak előljáróink. A vizsgálat harmadik napján pedig, midőn már kevés kivétellel a tantárgyak mind lejárta, ig. t. Pálfi Károlynak, s több tanár és tanító társainak jelenlétében, a tanítás és nevelés ügyében tett működésök feletti megelégedését fejezi ki a püspök, s jövőre is lankadatlan munkásságra senkenti. Ezek után a tisztelet érzelmeitől kísértetve távoznak el az iskola köréből is.

Ezek valának a szoros értelemben vett tényei és dolgai a körünkben hivatalosan működött v. széknek; azonban voltak még oly mozzanatok is, melyeket megörökíteni egyaránt kötelez a méltányosság és tisztelet. Ilyen az, hogy Torda-Aranyosmegye érdemekben gazdag főispánja báró Kemény György, derék és köztiszteletű alispánja Miksa Elek személyes látogatással tisztelték meg a főpásztort a papi szálláson a templomi isteni tisztelet után. Ilyen az is, hogy volt és újonnan megválasztott első gondnokunk Sigethi Cs. Sándor vasárnap az egyház anynyi tagját hívta meg vendégül dúsan ellátott asztalához, menyinyi vendég házához csak befért, hol szerencsénk volt a br főispánhoz is. Ilyen az is, hogy hétfőn a főispán, kedden az alispán rendezett kitünő dísz-ebédet a főpásztor tiszteletére. Ilyen az is, hogy egy vidám estélyt iskolai felügyelő gondnok Veres Dénes házánál töltöttünk számosan, hol megszoktuk a jó anya szivességét élvezni. Ilyen az is, hogy Károly napját utólagosan tanártársunk Derzsi Károlynál vidáman tartottuk fenn. Ilyen végre az is, hogy a városi dalkör több kiváló tagja szerenáddal tisztelte meg a püspököt. -- Mi érdemes püspökünknek e megtiszteltetésében a valódi vallásos miveltségnek ama nemmes követelményét a türelmet látjuk, mely a felekezetiesség mindennapi szűk körén feljül emelkedik, s azt tanítja, hogy a dogmák és confessiók hideg cikkeinél egy szentebb vallás van: az Isten és embertársaink szeretete. Ennek kifolyása az is, hogy mind a fő, mind az alispán itteni középtanodánk építésére kitünőleg befolytak, s ennek pártfogói s jóltevői most is. Adja az ég, hogy a 3 év múlva megújuló egyh. látogatás alkalmával oly tiszta legyen az ég hazánk és nemzetünk láthatára felett, mint a mily vidámak és boldogok voltak a perczek, melyeket egymás között s szeretett vendégeink és barátaink körében töltöttünk.

Gyászhir.

KAALI NAGY ELEK

főgondnokunk meghalt 1878 január 7-én.

Vallásközönségünket mély gyász érte, K. NAGY ELEK, 20 éven át bölcs vezérünk, a szó valódi értelmében főgondnokunk, meghalt.

Nem csak egyházunk egyetemének, hanem minden egyházközönségünknek, minden magyar unitárius vallásu embernek gyászolnia kell, mert elmondhatjuk igazán, hogy egy főszlopunk dőlt le.

El lehattünk ugyan készülve e csapásra, mert e fővezérünk, fájdalom, hét év óta, az őt ért szélhűtés miatt — ugyszólván — már élő halott volt. De a ki egykor és oly sokáig tündökölt előttünk, a ki egyházunk élén a tetekben valóban első ember volt, a ki bölcsességben és buzgóságban ragyogott, midőn kidől, lehetetlen hogy mindenütt, hol ismerik, megrendülést ne okozzon.

Az unitárius egyháznak érdmesebb, nagyobb főgondnoka nem volt, mint Nagy Elek. Nevével történelmünk egyik legemlékezetesebb szakasza van öszszekötve.

Oly hatalmas alak volt ő mi közöttünk, hogy nagyságát látva, félnünk kell, hogy helyébe senki sem léphet.

Mikor a végveszély fenyegetett az ötvenes években, és megrezzent szívvvel tusakodtunk a sötét vihar láttára s a sujtó villámok közepett: ő előállott mint egy fényes oszlop, mint egy Mózes, megnyugtatótt, biztatott és kivezérelt Egyiptomból.

És nem vesztünk el, midőn a gonosz fejsze életfánk gyökerére volt vetve; hanem újjá születtünk, új erőt nyertünk az ő bölcs vezérlete alatt. A scyllák és charybdisek közül ő kivitt. Ékesen szóló püspökünk a koporsója felett

tartott imában méltán kesereg illetéknéppen: „Hasonlított ő ama tábori angyalhoz, mely nappal felhőnek, éjszaka tűznek oszlopában vezérli vala az ő népét. Fejünk és fényünk, eszünk és szívünk, buzgóságával példaadónk, a veszélyek közt bátoritónk és tanácsadónk volt ő nekünk, tiszteletet és tekintélyt szerezve kicsiny seregünknek mások előtt is. Neve egyházunk történetében azok közt fog örökre ragyogni, kiket az utókor századokról századokra el nem muló tisztelettel említ, kiket a próféta eme költői szavakkal jellemez: a bölcsék fénylenek, mint az égnek fényessége, és a kik sokakat az igazságra visznek, miként a csillagok örökkön örökké fénylenek.

Most csak mély fájdalomunkat kívántuk pár szóval jelezni egy nagy emberünk kidölte felett, nem szólván arról, hogy egyházunk határain kívül is mily kiváló és döntő befolyást gyakorolt Nagy Elek a közügyek terén s hazai életünkben. Életrajzát ezután közöljük, melyben igyekezni fogunk összes munkásságát s érdemeit feltüntetni.

Az egyházi képviselő Tanács által külön kiadott gyászjelentés így szól:

„Az Unitáriusok Egyházi képviselő Tanácsa a maga, a vallásközönségi Főtanács és az egész unitárius vallásközönség nevében mély fájdalommal jelenti, hogy felejthetetlen emlékü főgondnoka mlgs ka a li NAGY ELEK ur nyug. ministeri tanácsos, több országgyűlésen képviselő, az erdélyi gazdasági egyesület, az erdélyi muzeum egyesület, a Kiszfaludi társaság alapító tagja stb., f. év január 7-én délután 1 órakor, életének 62-ik évében több évi súlyos szenvedés után megszűnt élni. Földi része f. hó január 9-én d. u. 3 órakor fog koporsója mellett tartandó rövid ima után, b. középutezai 28. sz. házától a köztemető melletti sírkertbe örök nyugalomra elhelyeztetni. Áldás emlékének! Béke porain!

Kolozsvárt, 1878 január 7-én“.

KÜLÖNFÉLÉK.

Kriza János emlékezete. A Kisfaludy társaság febr. 10 én tartott ünnepélyes közülésében Gyulai Pál nagybecsű emlékbeszédet tartott Kriza János felett az ő gyönyörűen egyszerű modorával. Eleven színekkel festette le és bírálta meg Kriza irodalmi egyéniségét és a népköltészet irodalmi hatását, s a bíráló öszszeolvadt a szép felett lelkesedő költővel. Elragadóan emelte ki, hogy Krizát nemcsak költői érdemei teszik költővé, hanem költővé teszi magán élete is. A felolvasó szerint „nemcsak az a költő, a ki költeményeket ír, hanem minden ember, a ki nemesen fogja fel s éli át az életet. A költészet az emberiség közkinccse s a költő csak teremtő tehetségben különbözik mástól, de nem egyszersmind érzésben és gondolatban. A költő csak azt fejezi ki művében, a mit az emberek éreznek, gondolnak és cselekesznek, s nem tudom, melyik több értékű: egy sikerült költői mű-e vagy egy nemesen átélt élet? A költészet örök forrásai a vallás, hazaszeretet, szerelem és családi élet; e források soha sem száradtak ki Kriza szívében“. Az emlékbeszéd a „Budapesti Szemle“ közelebbi füzetében fog megjelenni. Evel egyidejűleg örömmel jelezhetjük, hogy folyóiratunk jövő száma érdekes életíratot fog hozni Krizáról Jakab Elek jeles írónktól, ki dolgozatában sok, eddig ismeretlen adatot használt fel elhunyt püspökünk életéből, kinek költői álmai oly szépen olvadtak belé az életbe.

Ifj. Fretwell János egyházunk közügyeinek igaz őszinte barátja terjedelmes tudósítást közöl a mult őszön hazánkban tett látogatásáról a londoni „Inquirer“ f. évi jan 5-ki számában. Ebben minde- nek előtt megnyugtatta az angol atyafiakat a felől, hogy a sz. kereszturi iskola építése bevégzésére Angliából jött 200 font sterling segély a kívánt célra lett fordítva, sőt hogy e segély láttára itteni afiai magok is igyekeztek mindent elkövetni az érintett iskola érdekében. Ezután elbeszéli, hogy tapasztalata szerint az Angliában járt és tanult akadémisták lelkiismeretesen bétöltik hivatásukat, s teljesen megfelelnek annak a várakozásnak, a melyet az angol, amerikai és magyar unitáriusok beléjük helyeztek. Eleven színekkel festi a magyar unitáriusok állapotát, körülményeit, jövedelemforrásait és a magyar unitárius pap csekély fizetését. Kimutatja, hogy a szegényebb ekklezsiákban levő pap kénytelen gazdaság után látni, a mikor aztán csak a hősibb lelkiületűnél marad meg mind végig a papi hivatal eszményképe, legtöbben már papságuk kezdetén annak a veszélynek vannak kitéve, hogy bár minő jó nevelést nyertek is az iskolában, tovább tanulni nincs sem módjuk, sem idejük, s lassanként elvesztik a sőt, a mi őket a nép savává teszi. Fretwell azt hiszi, hogy hazánkban egy vándorpapság felállítására angol segélylyel a legelső teendő volna, mely az egyes papokat elősegítené mindent elkövetni a nép érdekében. Szerinte az angol unitáriusoknak elő kell mozdítaniok az itteni vallási érdekeket. Ő meg is találta már

rá az eszközöket, s azokat szívesen közli egy e végre kinevezendő bizottmánynyal. Ez irántunk való nagy szeretet láttára lehetetlen, hogy a „Példabeszédek“ írójával „az igazaknak ígért áldásokat“ ne kívánjuk Fretwell barátunk fejére.

Raffaj Károly buzgó hitrokonunk sz.-kereszturi középtanodánknál kórházi alapul újabban 100 frt alapítványt tett. Isten áldja meg a nemes lelkű adakozót!

Iskolai ünnepély. Sz.-Kereszturi középtanodánk mult évi nov. 7-én ifjusági könyvtára és kölcsönző egylete alapításának emlékünnepezt ülte meg. Az elébbi még 1837-ben megalakult Péterfi Sándor, most hévizi lelkész és esperes, akkori isk. főnök, indítványára. Az utóbbi pedig, melynek kamatai minden 10 évben egyszer az ifjusági könyvtár javára fordíttatnak, Pálfi Lajos, most csekefalvi lelkész kezdeményezésére alakult az újabb időben.

Tanügyi értekezletek tartását határozta el Sándor János tanár indítványára sz.-kereszturi középtanodánk tanári és tanító kara. E minden hóban egyszer, esetleg többször is tartandó értekezletek tárgya lesz: a tanügyi dolgok megbeszélgetése, egymás tanórai látogatása alkalmával szerzett tapasztalatok és tanításmód feletti eszmecsere és a tankönyvek bírálatos ismertetése. Jó sikert kívánunk e talpraesett gondolatnak!

Paedagogiai társaság alakult a mult év végén Budapesten. A társaság az alapszabályok melléklésével, P. Szathmári Károly elnök és Dr. Kiss Áron titkár aláírásával felhívást bocsát közre, melyben a tanügy barátait támogatásra kéri fel. A tagsági nyilatkozatok a „Paedagogiai társaság“ titkárához küldendők Budapestre (Kálvintér 6. sz.).

Dr. Ballagi Mór a „Prot. egyh. és isk. Lap“ idei 1. és 2-ik számaiban „Húsz év után“ czimmal irt jeles cikkében az ő kenetteljes modorával érdekes viszapillantást vet a prot. egyház közel mult küzdelmeire, s az e küzdelem közben kifejlett öntudatos tevékenység eredményére. E közleményt fontossá teszi az a körülmény, hogy írója nemcsak tanuja volt a lezajlott eseményeknek, hanem azokban tevékeny tényező volt. Ballagi e viszapillantás végén melegen emlékezik meg az unitáriusok megpróbáltatásairól és küzdelmeiről is. Kimutatja, hogy az egyházunkat lelkesítő erkölcsi erő és ösztartás minő áldozatot hozott az absolut kormány követeléseire, minő buzgósággal siettek angol affai segítségünkre, minő magas fokra fejtette a nyomás az életerőt az unitáriusokban, a kik már az absolut korszak végén jelentékeny irodalomnak vetették meg alapját a „Ker. Magvető“ megindításával, s azóta részint az amerikaiak segélyével, részint önjerejökön folyvást szélesbitik. Végül azt jegyzi meg Ballagi általában a protestantismusról, hogy tetinkkel nincs okunk ugyan nagyra lenni; de a jövőben bizni van okunk.

Newton Izsák, a híres angol természettudós, egy újonnan készült földgömb vizsgálásával foglalkozván, bélépik hozzá egyik ismerőse,

a kiről általánosan tudva volt, hogy Istenben nem hiszen, s a világ elé-állását a véletlenségnek tulajdonítja. A mint bélépett, figyelmét azonnal megragadta a gyönyörű földgömb, s azt kérde Newtontól: „ki készítette?” „Senki“, felelé Newton, „csak úgy magára állott elé“. E feleletre az idegen csodálkozva tekintett Newtonra, s a szavaiban rejltö czöli-zást megértette.

Rendkívüli elbandalodás (újabb nyelven: szórakozottság). Lessing, a híres német író, különösen idős korában, igen gyakran elbandalodott. Midön egy alkalommal este sötétben hazatért, s az ajtön kopogtatott, szolgálja kinézett az ablakon, hadd lássa ki kopogtat: de a sötétben urát nem ismervén meg, söt idegennek nézvén, lekiáltott: „A tanár ur nincs itthon“. „Nem baj“, mondá Lessing, „majd máskor jövök“.

Béküldetett: 1.) A dévai m. k. állami tanító-képezde értesítöje az 187⁵/₆ és 187⁶/₇ tanövröl. A kép. igazgató-tanács megbizásából szerkeszi és jóváhagyásával kiadja Sándor Domokos kép. igazgató. A ki ez értesítö részletes és a tanítás minden ágára kiterjedö tudósítását figyelemmel elolvassa, látni fogja, mily lelkiismeretes pontossággal igyekezett megfelelni a dévai derék tanári kar a kormány gépszerü tantervében előirt szabályoknak. Egyszersmind lehetetlen, hogy fel ne tünjék ama félszég is, a melylyel egyik-másik nemzetiségnek szépet tenni kívánó kormányunk a tanítás sikerét és a nevelés ügyét megbénította. E félszég az a dualistikus rendszer, a melyet a kormány tanterve ez intézetben teljesen indokolatlanul létrehozott, s a melynek következtében a képezde I. és II. osztályu román ajku tanulói a tantárgyak nagy részét román nyelven hallgatják. Midön a kormány 1874 ben a magyar állam iskolái egyikében minden paedagógiai elv és államiságunk érdekei ellenére a két nyelven való nevelést, tanítást létrehozta, evel oly sajtyszerü szervezetet alapított meg, a melyet más intézeteknél kárhoztat. 2.) A szilágy megyei tanító egyesület első évkönyve 1873—6 évekröl. A központi bizottság megbizásából szerkesztették Faluvégi Albert énök és Borbély Sámuel föjegyzö. Az évkönyvet két ügyesen szerkesztett jelentés nyitja meg a testület két évi működéséről föjegyzö Borbély Sámueltól. Ezután egy tudományos és egy gyakorlati irányu értekezés következik. A tudományos felolvasás tárgya: Miböl áll és mit dolgozik a nap? Hermann J. Klein után előadta Triff Gábor. A gyakorlati irányu kitünö felolvasás tárgya: Az iskolai nevelés befolyása az erkölcsi jellem alakulására. Felolvasa Faluvégi Albert kép. igazgató. Az évkönyv többi részét az egyesület pénzügyei kimutatása, jegyzökönyve, alapszabályai, tanácskozási és könyvtári szabályai, valamint a próbatanítások tartására való utasítás és a tisztviselök kimutatása foglalják el. Örömmel üdvözöljük az egyesület buzgó törekvését. A hol a tagokban anynyi lelkesedés van, a jó siker nem fog elmaradni.

Necrolog: Simén Domokost, folyóiratunk egyik szerkesztöjét ismét érzékeny veszteség érte. Egy rövid év alatt a harmadik.

Édes apja Simén János alsó siménfalvi unitárius lelkész és nyugalmazott egyház-környéki jegyző f. 1878-ik évi jan. 2-án néhány hónapi szenvedés után, 74 éves korában megszűnt élni. Hasztalan környezte őt a leggyöngédebb ápolás és legfeláldozóbb szeretet a hű nő és szerető gyermekek részéről, úgy látszik az Ur reá is kimondotta volt Jeremiással: „Hiában sokasítod az orvosságokat, nem leszen gyógyulásod“. Koporsóját ugyane hó 4-én általános részvét kísérte Kis-Kadácsba a családi sírkertbe. A menet imponans volt. Gyalog és szánon kísérők hosszú sora vonult végig a két szomszéd helység közti úton. A háznál Gálfalvi Sámuel szt. miklósi lelkész könyörgött, a sírnál Pap Sándor kadácsi lelkész tartott emlékbeszédet. Temetés után az elhunytnak gyermekkori barátja Vitális Mihály tartott emelkedett beszédet a siménfalvi templomba viszzatért gyülekezet előtt, ez alapige nyomán: „Jól van jó és hív szolgám, a kevesen hív voltál, többre bizlak ezután, menj bé a te uradnak örömeibe“. Miután szónok elköltözött barátja sírhantjára az elválás könnyeit hullatta, beszédében az igaz barátság és részvét őszinte hangján vett búcsut elhunyt barátjától, emelte ki az igaz pap elvesztése miatti fájdalom nagyságát, s vigasztalta a hátramaradott bánatos özvegyet és gyermekeket. E beszédből tudtuk meg, hogy a feddhetetlen életű, józan vallásosságot hirdető és krisztusi alázatossággal bíró pap Simén János elébb nyárad szt. lászlói mester volt 1½ évig, azután bordosi pap 3 évig, tarcsafalvi pap 7 évig és siménfalvi pap 35 évig, s így összesen 46½ évig hirdette az urnak ígét, és szolgálta egyházunk közügyét egész lélekkel. Legyen csendes nyugalma az elköltözöttnek, vigasztalása a kesergőknek!

Netrolog: A pápa meghalt. A róm. kath. egyháznak nagy halottja van. IX. Pius, vagy más neven Gróf Mastai Ferreti Giovanni Mária szül. 1792 májás 13-án. Már 1840-ben bibornok lett. Az a hiedelem, hogy elődének XVI. Gergelynek rendszabályait túlszigoruaknak tartja, s a szabadelvű irányhoz hajlik, 1846 jun. 16-án őt emelte a pápai székre, a mikor IX. Pius nevet vett fel. S bár eleinte nem egyszer hallgatta meg alattvalói jogos kivánalmait, mindazáltal nem sokára jézsuita befolyás alá került, s 1854 dec. 8-án a Mária szeplőtelen fogantatásáról kihirdetett dogmával, az encyclikával, az 1864 dec. 8-ki syllabussal s a pápa csalhatatlanságáról szóló dogmával fényesen bébizonyította, hogy a pápai hatalom kérlelhetetlen ellensége a polgári és vallási szabadságnak, a felvilágosodásnak. IX. Pius sokat küzdött, de sokat is élt. Meghalt folyó évi febr. 7-én és így hat évvel élte tul a mese által szent Péternek tulajdonított 25 évi uralkodást. Béke poraira!

A szerkesztőség postája,

B. S. urnak Zilahon. Beeses ígétét az okmányokra nézve köszönjük és el is várjuk.

ARANY-KÖNYV.

A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok. Tizenkilencedik közlemény.

	fr. kr.			frt. kr.
2891. H. szt. mártoni ekkl.	10 —		Zsombori János (4-er)	10 —
• Kővári László (2-or)	5 —		Lőfi Áron ivén Bölönből;	
Takarékpénztár jul. dec. félévi kamat	145 23		Bölöni ekkla (2-szor)	10 —
Kelemen Benő afia által ajándékozott urb. p. jan, szelv.	2 44		Barabás Sándor	1 —
Berde Mózes afia által ajándékozott szőlő-déz- ma vált p. jan. szelv.	2 32		Lőfi Áron	1 —
Gálfí Sándor 1877-re	2 —		2930. Albert Lőrincz	1 —
Szováti ekkla perselyp.	1 —		Albert Áron	— 50
Fekete Pál (4-er)	10 —		Tamási István	— 55
Zsakó István Toroczkó- ról (3-or)	5 —		Özv. Pál Ferenczné	— 20
2900. Horváth György Bögö- térről (2-or)	11 —		Kisgyörgy Lajos	— 10
Albert János ivén Tor- dáról:			Kisgyörgy Miklós	— 10
A tordai ekkla (3-or)	10 —		Sikó István	— 10
dtto perselypénz	5 —		Szabó László	— 10
Albert János (3-szor)	2 —		Uzoni Izsák	— 10
Fodor Mózes	1 —		Tana Sámuel	— 10
Almásí József	1 —		2940—2959-ig Kisgyörgy Istv, Darkó Mózes, Nagy Sán- dor, Mikó József, Tana Elek, Vajna Sándor, Both Miklós, Gyenge József, Gyenge Áron, Boda Elek, Kisgyörgy Sámuel, Bakó Ferencz, Lőfi Boldizsár, Dávid Ferencz, Pál Mi- hály, Boda Sándor, Ta- na György, Boda Zsigm. és Áron, Nagy József 5—5 krajczárt	1 —
együtt	19 —		együtt	15 85
Toroczkói ekklából per- selypénz	2 —		Árkosi Dénes nyug. esp. ivén Ravából:	
Barabás Sándor ivén Ve- respatakról:			2960. Árkosi Dénes	5 —
Ekklézsiái perselypénz	2 58		József Mihály	1 24
Barabás Sándor	1 —		Nagy István	1 23
2909—2922-ig Ebergényi Adel és Győző, Gruber Vilmos, Jánki Kata, Székely Ró- za, Ürmösi Ferencz, Aj- tai Emma, Ravai Sándor, Jánki Aladár és Ernő, Ka- pos Róza, Derzsi Lajos és Erzsi tanulók ösz- szesen	1 42		Hankó György	1 —
Együtt	5 —		Kedei Pál	1 —
Ambrus Gergely (3-or)	2 —		Kecskés István	— 18
Gyulai Árpád	10 —		Jakab János	1 27
Ferenczi Mózes (7-er)	4 —		Major György	— 32
			Izsák Mózes	— 28
			Fejérvári György	— 14
			2970. Szász István	— 22
			Izsák Péter	— 24

	frt	kr.		frt:	kr.
Bálint István	—	79	Id. Nagy János	—	25
Spilman Mózes	—	43	3020. Ifj. Marosi Mózes	—	38
Izsák Zsigmond	—	46	Özv. Marosi Péterné	—	41
Ifj. Izsák János	—	40	Ifj. Andrásy János	—	41
Marosi György	—	57	Gergely Mózes	—	24
Marosi Gergely	—	33	Ifj. Izsák István	—	21
Kecskés György	—	61	Ifj. Andrásy Péter	—	14
Ilyés Mihály	—	32	Magos Péter	—	20
2980. Andrásy Sándor	—	93	Ifj. Andrásy Lajos	—	46
Jakab István	—	49	Demeter Tódor	1	82
Kecskés Mózes	1	20	Id. Ilyés Benedek	—	24
Ifj. Andrásy József	—	47	3030. Id. Dankuj István	—	11
Köz. Izsák János	—	40	Kovács János	—	15
Id. Andrásy János	—	43	Nagy Sándor	—	40
Kecskés Benedek	—	45	Ifj. Ilyés Benedek	—	32
Major Mihály	—	62	Ifj. Izsák Daniel	—	50
Id. Andrásy Péter	—	48	Nagy Dénes	—	15
Id. Izsák István	—	25	Id. Marosy Mózes	—	12
2990. Nagy Izsák	—	91	Demeter Péter	—	72
Kovács István	1	19	Hankó Mihály	—	41
Ifj. Izsák Gergely	—	16	Id. Bálint György	—	36
Fel. Izsák János	—	40	3040. Fel. Izsák Mózes	—	46
Id. Izsák Dániel	—	49	Bartalis Mihály	—	37
Lázár István	—	32	Szederjesi Dénes	—	32
Szederjesi Gergely	—	18	Köz. Izsák István	—	16
Demeter János	—	36	Demeter György	—	49
Moldován József	—	9	Köz. Izsák Mózes	—	28
Izsák Dénes	—	42	Köz. Andrásy János	—	57
3000. Ifj. Jakab József	—	57	Magos János	—	23
Nagy József	—	46	Dankuj Mihály	—	40
Nagy Dániel	—	60	Kozma János	—	32
Fülöp János	—	50	3050. Hankó József	—	24
Kecskés János	—	48	Id. Marosi János	—	40
Köz. Izsák István	—	21	Tamási Gergely	—	36
Ifj. Nagy János	—	36	Hankó Mózes	—	36
Köz. Izsák Mózes	—	36	Horváth István	—	18
Izsák György	—	40	Magyari Mihály	—	24
Fülöp Gergely	—	55	Hankó Izsák	—	30
3010. Dankuj József	—	51	Fülöp Mózes	—	72
Csiki György	—	8	Ilyés János	—	18
Id. Szász János	—	40	Andrásy Mózes	—	24
Köz. Izsák Gergely	—	34	3060. Magyari István	—	53
Dankuj János	—	33	Árapataki Anna	—	9
Borbély Antal	—	40	Özv. Kecskés Istvánné	—	9
Ifj. Marosi János	—	19	Marosi Mária	—	8
Andrásy Gergely	—	50	Ifj. Nagy István	—	78
Miklós Mihály	—	53	Id. Izsák Gergely	—	26

	frt kr.		frt kr.
Ifj. Szász János	— 33	Német Károly ev. hittá-	
Györfi János	— 33	nár Budapestről	2 —
Ifj. Bálint György	— 64	Szabédi ekklából	2 —
Demeter László	— 21	Gyulai László (5-ször)	5 —
3070. Györfi Zsigmond	— 28	Bedő Dénes Sz. Keresztur	3 —
Al. Kecskés Péter	— 27	Városfalvi ekklából	13 14
Losonczi János	— 26	Ceiki Mikl. Bethlen (4-er)	2 —
Hankó Gergely	— 24	Seregély Dávid ref. lelk.	
Id. Izsák Mózes	— 32	Szalonak	1 —
Fülöp Jánosné	— 21	Nagy Lajos	5 —
Gál István	— 24	A 19-ik közl. összege	349 98
Bodó György	— 23		
Fel. Kecskés Péter	— 49	Hozzáadva az előbbi 18 közl.	5296 53
Andrási Dénes	— 10		
3080. Demeter Mihály	— 16	Az alapítvány	5646 51
együtt	55 —		

Jóllehet a jelen közleményben a már gyümölcsöző tőkének mult fél évi kamatja, mintegy 150 frt is bé van számítva, mégis mintha az új év elején egy kis lendületet vett volna az adakozás. Többször mondtam s ismét csak azt mondóm, hogy csak akarat kellene hozzá s még mind lehetséges lenne a kívánt összeget a jövő évre összehordani. Az akaratot pedig a buzgóság, az ügyszeretet fejti ki. Ezt kívánom én a beállott új évben is kettős mértékben mind az eddigi kegyes adakozóknak, mind pedig azoknak, a kik még hátra vannak, de elmaradni, reménylem, nem fognak.

Egyszersmind megjegyezni kívánom, hogy a 17-ik közleményben (Ker. Magv. XII. köt. 5-ik füz.) 2872 sorszám alatt Binecz Gábor neve után sajtóhibából 7 frt van 4 frt helyett jegyezve. Ebből kifolyólag az összegezés hibásnak látszik; de ezen 3 frtnyi hiba nem az összegben, hanem a jelzett sajtóhibában van, melyet e szerint kérek kijavítani, az összeg teljesen hibátlan s főkönyvemmel megegyező levén.

Kolozsvárt, febr. 12-én 1878.

Ferencz József.

A sz kereszturi unitár. népiskola építésére történt adakozások :

G o m b o s Sámuel gyűjtő ivén: Marosi Gergely 8 frt, Sándor János 3 frt, Katona Sándor 5 frt, Gombos Sámuel 7 frt 10 kr, Patakfalvi Mózes 2 frt, Vitályos testvérek 50 kr, Mihály Dénes 2 frt, Szél

Géza 1 frt 10 kr, Ördög Péter 50 kr, Ugron János 2 frt, Kozma Ferencz 5 frt, Patakfalvi Mózesné 1 frt. Biró Sándor 50 kr, Pálfi Dénes 5 frt, László József 3 frt, Henter Károly 3 frt, Török Áron 1 frt. Török Sámuel 2 frt, Pap Sámuel 1 frt, Fekete István 50 kr, Jakab Dezsőné 1 frt, Katona Sándorné 3 frt. Fekete Istvánné 1 frt, Török Sámuelné 1 frt, Ugron Zsigmondné 2 frt, Istváni József 2 frt, Gombos János 1 frt, Inczei Dénes 1 frt, Katona Mihály 1 frt, egy válóperes 1 frt 50 kr, Jakabházi Béla 3 frt 15 kr, Jakabházi Terka, Póli 2 frt, Lengyel József 1 frt, Pap János 1 frt, Miller Soma 30 kr, Sándor Domokos 1 frt, Árkosi Dénes 12 frt, Szabó Pál 1 frt, Raffaj Károly 3 frt. Alólírt ivén: Raffaj Károly 17 frt, id. Major András 1 frt, Nagy János 1 frt, Major István 1 frt, Patakfalvi József 1 frt, Mihály Dénesné 5 frt, Barabás Lajos 16 frt o. é. — Fogadják a buzgó gyűjtők és nemes szívű adakozók az ekklezsia nevében forró köszönetünket.

Sz. Keresztur, nov. 21. 1877.

Barabás Lajos,
sz. kereszturi unitár. lelkész.

